

סיון תשס"ד - יוני 2004

ספרות

ילדים

ובנוער

שנת השלושים ואחת

חוברת ד' (120)

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המינהל הפדגוגי, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו, עדה קרן
מזכירת המערכת: חיה מטבייב

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,
רח' דבורה הנביאה, בנין לב-רם טל' 02-5603801/2

ISSN 0334 - 276 X

דפוס "חורב" רח' עדני 3 ירושלים טל. 5814690 5829688 - 02

מישהו לרוץ אתו, מאת דוד גרוסמן, כסיפור למתבגרים

ד"ר אילנה אלקד-להמן

68/3
2008

לשמע את קול המתבגר

"אני משער שכולנו זוכרים את התחושות של גיל ההתבגרות, כשאדם נכנס לתוך המנהרה הזאת, שנמשכת כמה שנים, ואיננו יודע מה יזמן לו גורלו, איך יגיח ממנה, ארוג באיזה גוף, ארוג באיזו נפש" (גרוסמן, 2002, עמ' 42) - כך אומר דוד גרוסמן על הצורך שלו לכתוב על עולמם של מתבגרים. גיל ההתבגרות על קשייו ועל משבריו הוא אחד ממוקדי יצירתו של גרוסמן מראשיתה ועד כה (ראה: הופ, 1997; צורן, 1991; הופמן 1992; שלח). יצירותיו מאפשרות למתבגרים להשמיע את קולם הייחודי, במובן הבאחטיאני של המושג (באחטין, 1978): הסיפורים מאפשרים למתבגר להשמיע קול שבמציאות חיו הרגילה אינו יכול או אינו מסוגל להשמיע, מסיבות הטמונות בו, במשפחתו, בסביבתו החברתית או באירוע טראומאטי שחיבל בנפשו. הסיפור הופך לכלי שמבעדו הקורא מאזין לקולו המושקע של המתבגר.

בסיפור "רץ" שגרוסמן פרסם בקובץ הסיפורים הראשון שלו, הנושא שם זהה לשם הסיפור, רץ (1983), קול-פנימי משמיע לקוראים את מחשבותיו של מתבגר-שותק. הסיפור הוא מונולוג פנימי של מתבגר שותק שלא שיתף בעולמו את הוריו או את הפסיכולוגים שהובא אליהם. השיח שהחייל הצעיר מנהל עם עצמו במהלך ריצה לילית מפגיש את הקוראים עם חוויית שתיקתו של המתבגר. ב"עיין ערך אהבה" (גרוסמן, 1986) זהו קול שמייצג את מחשבותיו של מומו, וב"ספר הדקדוק הפנימי" (גרוסמן, 1991) זהו קולו של אהרון קליינפלד המחפש את עצמיותו בתהליך של "התגלמות" מעכבת התבגרות, הסתגרות, התנתקות נזירת מחברים והתחברות ייחודית עם מילים שהוא "מטהר" בעולמו מחיי היומיום (הופ, 1997) ב"יש ילדים זיגוג" (גרוסמן, 1994) קול המתבגר הוא קול נשמע: אמנון (נונו) מנהל שיחות עם כל מי שסביבו, אך אינו יודע מי הוא בעצם, והוא לומד על זהותו, על אמו ועל משפחתה. במהלך סיפור בלשי ב"בגוף אני מבינה" (גרוסמן, 2002) נוכחות אדם-זר מאפשרת למתבגר הקשבה, הזר נותן למתבגר מקום להשמעת קולו, כי בבית, עם אביו, "בכלל הוא לבד. אין! לא מתקשר, יכול שבוע - לא מתקשר" (שם, עמ' 134).

ילדות, נעורים והתבגרות הם נושאים המעניינים סופרים, משוררים ואמנים רבים באופן מיוחד. כשכותבים על ילדות, קל לזהות אם הנמען הפוטנציאלי של הסופר הוא מבוגר ויצירת הספרות היא סיפור-ילדות למבוגרים או אם הנמען הוא ילד ומדובר בספרות ילדים - ואלו שתי מערכות ספרותיות שונות. כך אפשר לזהות כי המחזה של גרוסמן "גן ריקי", העוסק בילדי גן, הוא מחזה למבוגרים, בעוד שהסיפורים בסדרה שכתב גרוסמן על איתמר מיועדים לילדים. הזיהוי והבידול בין המערכות נעשה בעזרת מאפיינים מבניים, סגנוניים ופסיכולוגיים, ולרוב אפשר להגדיר את טווח הגילאים שהספר מיועד להם לעומת זאת, ביצירות המתארות את גיל ההתבגרות זיהוי הקורא הפוטנציאלי אינו פשוט: ההיקף, השפה וההיבטים הפסיכולוגיים אינם יכולים לשמש כלי-בידול, כיוון שיכולת הקריאה של המתבגר מאפשרת לו להתמודד עם טקסטים בהיקף רחב, במשלבי שפה שונים, והיכולות הריגושיות והקוגניטיביות בגיל ההתבגרות מאפשרת התמודדות עם טקסטים מורכבים. האבחנה הנעשית אפוא בין יצירות של ספרות גיל ההתבגרות לבין יצירות שאינן כאלה אינה חד-משמעית. היא אפשרית כשמדובר ביצירות שנכתבו למטרות חינוכיות של אספקת-מידע למתבגרים או למטרות תרפויטיות (ראה ברוך, 2000), אך לאורך ההיסטוריה, וכן בימינו, ז'אנרים כמו רומן החניכה, הרומן האוטוביוגרפי, הרומן האפיסטולארי או רומן הכתוב כיומן חיו חומר קריאה למתבגרים ולמבוגרים כאחת.

סיפור לפתבגרים על פתבגרים: תער, אסף ושי

מישהו לרוץ אתו הוא ספר למתבגרים ולמבוגרים כאחת. אפיונו כספר למתבגרים נובע ממה שיש בו, ומהשוואה לספרים אחרים של גרוסמן שעסקו בדמויות מתבגרים - ממה שאין בו. קורא שמכיר יצירות מאת גרוסמן, כמו "עיין ערך אהבה" או "ספר הדקדוק הפנימי" לא ימצא ב"מישהו לרוץ אתו" מורכבות של מעקב אחר תודעה נפתלת (או כמה תודעות), שבאמצעות הסיפור המסופר, ותפקידו כקורא משחזר ומפענח יהיה לפיכך קל בהרבה.

"מישהו לרוץ אתו" מתייחד, בהשוואה לספרי גרוסמן למבוגרים, בעלילה זורמת, קצבית וקריאה מאוד, ההולמת יכולות קריאה וקשב של מתבגרים הרגילים לצפייה בטלוויזיה תוך דילוג מהיר בין תחנות ולגלישה דינאמית באינטרנט. העלילה נחשפת מבעד לעיני נערה ונער בני 16, אסף ותמר באמצעות מספר כל-יודע ובאמצעות שילוב קטעים מיומנה של תמר. גיבורים בגיל ההתבגרות, המתמודדים עם קשיים ועם אתגרים ויוצאים מחוזקים עם השלמתה של משימה גדולה - גיבורים כאלה הם נושא קלאסי של סיפורי-חניכה למבוגרים, למתבגרים

ואפילו לילדים: פלוטו של לאה גולדברג ב"איה פלוטו" יוצא לעולם תוך בריחה מהבית שבו "יש לו הכל, מרק ועצם", והוא שב באושר הביתה לאחר האודיסיאה שלו, נסער מגילוי העולם "מישהו לרוץ אתו" הוא סיפור של אודיסיאה בעולם ללא הגנת ההורים ושל שיבה הביתה לאחר התמודדות עם קשיים שההורים לא עמדו בהם ואחרי עשיית מעשה של גאולה למען אדם קרוב.

הסיפור נבנה בשני קווים עלילתיים, של תמר ושל אסף שנטוים ביניהם קשרים. הסיפור של אסף: הוריו של אסף נסעו לחו"ל בחופשת הקיץ, ואסף נשאר לבדו. הוא עובד בערייה, ועליו למצוא בעלים של כלב שהובא לכלבייה, הכלב מוביל אותו בחצות ירושלים, במסע השיטוטים הוא לומד שהכלב הוא כלבה בשם דינקה, השייכת לנערה, תמר. הוא פוגש את ידידיה של תמר - תיאודורה, נזירה יוונית שמזה 50 שנה לא יצא מפתח המנזר שהיא גרה בו, לאה, שפית ובעלת מסעדה שהייתה בעבר עבריינית, ומצליח, נער נכה - וכן אנשים שתמר פגשה כמו סרגיי, עולה חדש מכור לסמים, ובלש משטרה המחפש אחריה כיוון שקנתה סמים. אסף מבין שתמר מחפשת מישהו נער, אולי חבר, ושהיא הסתבכה. הוא פוגש את תמר מבעד לעיניהם של ידידיה לפני שהוא פוגש אותה עצמה. במסע בילוש הוא מתחקה על עקבותיה ומוצא את יומניה וקורא בהם, בתקווה שכך יקל עליו למצוא אותה. המניע החיצוני לאיתור הבעלים של הכלבה הופך למניע פנימי: אסף המוקסם נמשך אל תמר.

הסיפור של תמר נפרס לפני הקורא לסירוגין, ממידע שאסף אוסף ובמקביל באמצעות קו עלילתי נוסף המציג לקורא את סיפורה בעוד שאסף אינו מודע לו. יתרון ידיעה זה בונה בקורא מעורבות ומתח: האם ימצא אסף את תמר? האם תצליח תמר לאתר את אחיה ולהצילו? כיצד היא תעשה זאת? שלושים יום לפני שאסף קיבל את המשימה לאתר את הבעלים של דינקה תמר "יצאה לרחוב": גילחה את ראשה, שינתה את לבושה, עזבה את הבית והפכה לזמרת רחוב - כל זאת כדי לאתר את שי, אחיה, נגן גיטרה מחונן שהתמכר לסמים. הוריה, לדעתה, לא עשו דבר להצלת שי שהוא כבן-חסות שבוי של פסח, "אמרגן" עברייני. במשך חודשים תכננה תמר פעולה מורכבת, והכינה את כל הדרוש לביצועה. תמר תכננה להיאסף למקלט של חבורת אמני-רחוב שפסח "מטפח", לאתר את אחיה ולהוציאו משם למערה שהכינה מראש, שבה תוכל לבצע את השלבים הראשונים בגמילת שי מהסם. אסף מוצא את תמר בשלב שבו היא מנסה לגמול את שי מהסמים: שי בקריז, מתעוות, מקלל, נלחם בה. אסף חובר אליה במשימה. הם מטפלים בשי כמו שמטפלים בתינוק, ונבנים ביניהם שותפות "כמו צוות בחדר ניתוח, או שני צוללנים במעמקים" (מישהו... עמ' 305) ויחסי ידידות ואהבה. הם

מצליחים להשיב את שי לפתח בית ההורים, ומכאן והלאה הכול תלוי בו ובהם. הסיום הפתוח של הסיפור הוא סיום מציאותי מצד אחד, השואל שאלות על סכוייו של שי "שבכלל לא היו בטוחים שיצליח" ("מישהו" עמ' 340), וסיום של תקווה מצד שני: "הדלת נפתחת. שי שלח פנימה מבט ממושך וחסר שמחה. אחר-כך, לאט לאט, צעד ונכנס, והדלת נסגרה אחריו" (שם). שי מתחיל בדרך חדשה, שלא ברור אם תהיה שונה. תמר ואסף מתחילים דרך חדשה יחד. זהו סיום אופייני לספרות לנוער, המעניקה לקוראיה פריזוילגיה של חמלה, תקווה וחסד שספרות המבוגרים אינה מרבה בהם.

"מישהו לרוץ אתו" אינו סיפור דידקטי למתבגרים. גרוסמן מספר סיפור טוב בדרך מרתקת, ונוגע בסוגיות אופייניות לגיל ההתבגרות (זיו, 1984): בריחה מהבית של שי, של תמר, של הנערות והנערים במקלט; קשרי מתבגרים-הורים בשתי משפחות שונות זו מזו; משפחתו החמה והתומכת של אסף לעומת ההורים המרוחקים של תמר; קשרי החברות שיש לאסף ולתמר עם קבוצת-השווים, בנות ובנים בני גילם; קשרים בין בנים לבנות ואהבה; תרבות בני-נוער כמו ישיבה ברחובות, מסיבות, שתיית אלכוהול. גרוסמן מציג כמעט את כל מאפייני הגיל בסיפור חי: חיפוש עצמי, ניסיונות ליצור זהות עצמית, עיסוק במראה החיצוני ובדימוי העצמי, יחסים עם הורים, קשרים חברתיים עם קבוצת השווים, אהבה ראשונה, התפתחות רגשית ואינטלקטואלית, עמדות ערכיות ומוסריות ועוד (זיו, 1984). הקונפליקט המרכזי של הגיל קשור לשאלת הזהות העצמית: מי אני? למה אני מסוגל? מה אוכל להיות בעתיד? בגיל ההתבגרות הדימוי העצמי של המתבגר, המשקף ציפיות ושאיפות של המתבגר מעצמו ומסביבתו, עובר שינויים (שם, עמ' 232-233).

במרכז הספר של גרוסמן הבעיה הקשה ביותר, המוגדרת כפתולוגיה של גיל ההתבגרות: התמכרות לסמים. אמנם הספר מספק מידע למתבגרים ונוקט עמדה ברורה נגד שימוש בסמים, אך המידע אינו נמסר באמצעות הטפה ישירה, אלא באמצעות דמויות שאין להן סמכות ביחס לגיבורים (לא הורים, לא מורים) וסיפוריהן: סיפורה של לאה, שהייתה עבריינית ומכורה לסמים והצליחה להיגמל; סיפורו של קדנץ, ידידו של אסף וחבר לשעבר של אחותו, שגדל בסביבה עבריינית וחמק מהסמים; התיאורים הקשים של סרגיי, הנער המכור לסמים; סיפור מותח מסמים של שלי, אמנית-רחוב, נערה מרשימה ונבונה וחברתה לחדר של תמר במקלט של פסח; תיאור ההידרדרות של שי, שהסמים הביאו אותו לגנבה מהוריו, לעימות אלים עם אביו, לבריחה מהבית ולהשתעבדות מוחלטת לפסח ולאנשיו המספקים לו סמים, וגם כשהוא רוצה להימלט מהם הוא אינו

מסוגל ושוקע במצב של חוסר יכולת לתפקד כמעט לחלוטין, שכן הסמים שהעניקו לו תחושת יכולת יצירה מאיימים על יכולת זו ועל עצם קיומו.

פנייה לסמים מצויה ביצירות לבני-הנעורים בספרות בעולם ובאחרונה גם בספרות העברית (ברוך, 1988; חובב, 1999). ייחוד ספרו של גרוסמן, בהשוואה לספרים כמו "אדי מלך המסטולים" מאת אסתר שטרייט וורצל, "כמעט אבוד" ו-"מסטול" מאת גלילה רון-פדר או "קתלין שובי הביתה" מאת סקוט אודל, הוא דווקא בפנייה למבוגרים ולמתבגרים כאחת ובצמצום ההיבטים הדידקטיים שבספר.

תמר ואסף מתבגרים תוך-כדי הסיפור, ומגלים למה הם מסוגלים: הם מצליחים לגאול את שי מהסמים, לפחות בנקודת זמן מסוימת. הם התנסו בתפקידים שונים, התנסות שגרמה שינויים בדימוי העצמי שלהם.

גרוסמן, בריאיון עמו, אומר: "הגדרתי אותו לעצמי כספר שמתחיל כסיפור לבני-הנעורים והולך ומתבגר מפרק לפרק, יחד עם הגיבורים שלו. כשכתבתי אותו ניסיתי להגיע אל נקודת המגע בין נוער למבוגרים. זה הגיל של הגיבורים שלי, אסף ותמר. גיל שיש בו המון בגרות ואפילו סוג של בשלות טרם זמנה ואינו ידיעה לא מודעת של תהליכים, ידיעת הטראגיות של הקיום שלנו. יחד עם זאת ישנם הנעורים עם האנרגיות המפוצצות ועם אי-הבהירות - הכול קיים יחד בגיל הזה, שש-עשרה" (ריאיון עם חיה הופמן, ידיעות אחרונות, 28.1.2000).

בראשית הסיפור תמר ואסף לומדים ועובדים: תמר יצאה לעבודה ביזמתה: "בגיל 14 היא החליטה לעזוב את בית-הספר ולהיות שוליית טבחים אצל לאה. לאה הסכימה, והיא עבדה שם כמה שבועות עד שנודע לאביה שהיא לא מגיעה לבית-הספר. הוא בא וצעק, ואיים..." ("מישהו..." עמ' 60). בעקבות השערורייה שתמר ראתה בה ביטוי יחיד ואחרון של אכפתיות מצד אביה, שגורלו של שי כאילו לא נגע לו, חזרה תמר לבית-הספר, אך כשהחליטה לסייע לשי היא שבה לעבוד, אחרי שעות הלימודים, בנקיון אצל תיאודורה, בשמרטפות אצל לאה, ועם ה"יציאה לרחוב" - כזמרת רחוב, אסף התחיל לעבוד ביזמת אביו. יציאה לעבודה של מתבגר נתפסת כביטוי להתבגרות (זיו, 1984, עמ' 38), והאב הוא שדחף את אסף להתבגר, להיות אחראי למשהו, למלא תפקיד. אסף לא ממש נהנה מהעבודה, אך כשהוטל עליו לחפש את הבעלים של הכלב/ה, ביצע את המשימה באופן מושלם, למרות הקשיים. הוא מצא את תמר בזכות הרצינות, הנחישות, ההתמסרות וההתלהבות שלו מההרפתקה שנכנס לתוכה, ועמד במשימות שלא העלה על דעתו שיוכל לבצע. את מה שקרה לו-עצמו תיאר במושגים מעולמו

כמתבגר המשחק באינטרנט במשחק הפנטזיה והתפקידים "מבוכים ודרקונים d&d". במשחק כל שחקן עוטה דמות בדיונית ומנהג בהתאם לתכונותיה ולרצונותיה". המשחקים בונים את ההתרחשות לפי כללי המשחק, המתפתחים עם העלילה. סוף המשחק אינו ידוע עד שמגיעים אליו. ב"אש הדרקון" האהוב עליו היו ארבע דמויות עיקריות. קוסם, לוחם, אביר גנב. לוחם כבר היה הבוקר. כעת יהיה גנב" (שם, עמ' 212) - כך אסף חושב כשהוא עומד בתור כדי לקבל במרמה את התרמיל של תמר בשמירת החפצים של אגד. ואחרי שנפגשו תמר אומרת לאסף: "אתה קוסם. תראה איך אתה גורם לאנשים לדבר אתך. איזו מתנה זאת. בראשו התנגן משהו: לוחם, גנב, אביר, קוסם. שלושה מתוכם כבר הייתי, ורק האביר חסר" (שם, עמ' 328). תפקיד זה הוא ממלא כלפי תמר.

בגיל ההתבגרות מתרחשת התפתחות אינטלקטואלית, המאופיינת בהשתחררות מאוגזנטריות מהשבתית, ביכולת לראות דברים באור אחר ולפתור בעיות בדרכים חדשות (זיו, 1984, עמ' 38-39): אסף של ראשית הסיפור לא היה מסוגל להבין מהו ה"מרחב" שהיא מבקשת לעצמה. בחירתה בגבר אחר נראתה לו "בגידה" (עמ' 189). לקראת סיום מסע החיפושים אחרי תמר אסף מבין מהו המרחב הזה, והוא אמר ללאה על תמר: "אולי... אולי ככה יש לה יותר חופש, אני מתכוון שיש לה - 'פתאום קפצה לו לפה מילה של רלי 'מרחב' " ("מישהו" עמ' 287). תהליך ההתבגרות שעבר אסף גרם לו להבין אחרת את מערכת היחסים בין אחותו לבין קרנף.

גם תמר עברה תהליך של למידה על עצמה, על יכולותיה, על אנשים אחרים, על התנהגות במצבים קשים: "חשבה שהיא מתחילה להבין איך בני-אדם מתרגלים לחיות במשך עשרות שנים תחת משטר של עריצות ודיכוי" (עמ' 160). גם במצבים הקשים ביותר היא לא וויתרה וחיפשה דרך להשיג את מטרתה: להוציא את שי לחופשי.

כמתבגרת היא מתבוננת בהוריה: "מתי היא בכלל הייתה שם!" ("מישהו",... עמ' 135) כך היא חשבה על אמה בתחילת מסעה. לקראת סיומו היא מתבוננת בהם בריחוק, תוך הבנת זרותם בעולם ומאית העין - בחייהם כמאפיין של התנהלותם: "איך בכלל ייתכן שזוג אנשים מתורבתים ונבונים כמותם ינהגו ככה. יוותרו על הבן שלהם כמעט בלי להלחם עליו. יחתכו אותו - וכאילו גם את הצער עליו - מהחיים שלהם... רק פעמיים הם פנו למשטרה... אם היו גונבים להם את האוטו, הם לא היו מפסיקים לנדנד, ומפעילים את הקשרים שלהם בלי בושה, ופה...", ("מישהו, עמ' 328-329). כמתבגרים אחרים, תמר ואסף עסוקים בחשיבה

פילוסופית על חייהם, על הצדק בעולם, על מקומם בעולם ועל האמת הפנימית שלהם. תמר שגלאצה לאטום את עצמה בפני כל העולם כדי לרדת לרחוב ולהציל את שי תוהה על האפשרות של אדם לבצע משימה ולאטום את עצמו: האם יחזור להיות הוא עצמו? (מישהו, "... עמ' 322). תמר שבראשית הסיפור חששה שלא תוכל להיות זמרת, לומדת שהיא מסוגלת לשיר ו"להחזיק קהל" בתנאים הכי קשים. היא לומדת להאמין בעצמה, כי אם הצליחה לשיר ברחוב? וודאי תצליח בכל מקום. אסף מבין שבזכות ההתמדה, העקשנות והעקרונות שלו הוא מצליח למצוא את תמר.

הם למדו על עצמם, על יכולותיהם, על כשרונותיהם, על שאיפותיהם ועל חבריהם. שניהם הצליחו להתנתק מחברים אשר בעבר נראו להם הקרובים ביותר בזכות היכולת לבחון דברים מחדש בראייה בוגרת. אסף, במעשה סמלי של ניתוק מהיגררות אחרי חברים שאינם מסכים עם התנהגותם, ובאקט של ניסיון להבעת חרטה וסליחה, מחק כתובת גנאי נגד מורה מקיר בית-הספר ("מישהו" ... עמ' 191).

אסף ותמר, שפקקו ביכולתם לאהוב, מצאו זה את זה ואת האהבה. תמר התבוננה באסף ו"חשבה על עצמה, שחסר לה החלק ההוא בנשמה, החלק של הלגו שאמור לחבר אותה לאדם אחר, אבל אולי גם העניין דורש בדיקה מחודשת" ("מישהו" ... עמ' 314). תחושות דומות חש אסף. הוא אינו חש יפה או מושך; "כבר שנים הוא יודע את זה בפיכחון גמור - שיש רק מצב אחד בעולם, ביקום, שבו יש סיכוי שמישהי תתאהב בו, וזה אם במקרא היא תרוץ לצדו את כל הדרך במסלול חמשת אלפים" ("מישהו" ... עמ' 187). כשאסף מקשיב לסיפור על מה שעשתה תמר למען שי, הוא נרעש: "חשב שהוא לא היה מסוגל לעשות את כל מה שעשתה... לא ויתרה ולא נשברה, באמת, אחת כמוה הייתה צריכה להיות אצנית למרחקים ארוכים מאוד" ("מישהו" ... עמ' 320).

סיפור התבגרות מקביל: תיאודורה גיל ההתבגרות מוצג בסיפור מזווית נוספת, כפי שנחווה באמצע המאה העשרים על-ידי תיאודורה. סיפור חייה של תיאודורה, המספרת לאסף כיצד הפכה להיות נזירה, משולב כסיפור פנימי ביצירה. אך בעוד שהחלטה על נזירות נובעת מאמונה ומתחושת-יעוד, תיאודורה הפכה נזירה בעל-כורחה: היא הייתה נערה רגילה, בת למשפחה שחיה באי יווני. בראשית התבגרותה, כשהייתה בת 12, הפכה לקרבן הקהילה שבה חייתה. היא אולצה להיות נזירה בירושלים, שיעודה "ציפייה לצליינים ולטיפול בהם" ("מישהו" ... עמ' 66) "תוך שלושה ימים נשלחה

לדרכה. לא הייתה שם אפשרות למחות או להתנגד. כעת שב העלבון ותסס בה... נאלצה להישבע שלעולם לא תנטוש את מלון האורחים "שחלונו משקיף מערבה לעבר הים.

את הנוסח המדוייק של השבועה לא זכרה כבר, אבל כמו בסיוט ראתה כעת שוב את פניו שחורות הזקן של ראש הכפר ואת שפתיו הברשניות של הכומר שאחז בידה והניח אותה על ריקוע הברזל המלובן, לעיני הכפר כולו" ("מישהו" ... עמ' 67-68).

בבשרה של תיאודורה הוטבעה צלקת-כווייה של ההקדשה לתפקיד. היא אולצה לוותר על חיי נערה, להתנתק ממשפחתה ומהעולם ולהסתגר במנזר שבו כבר קדמו לה שתי נזירות: הראשונה יצאה מדעתה והוחלפה על-ידי נערה שחלתה במחלת נפש ונפטרה לאחר שתיאודורה הגיע למנזר. בגיל 12 הגיעה תיאודורה למנזר בירושלים ו"ידעה שחייה תמו" ("מישהו" ... עמ' 68). כשהייתה בת 14, האי שבו נולדה נהרס ברעידת אדמה, ותושביו ובני משפחתה נספו. אבלה היה נורא. "אבל אני חייתי... החלטתי, שומע אתה? שאם נגזר עליי לאלצאת לעולם מן הבית הזה, אביא את העולם לתוכי" - היא אומרת לאסף ("מישהו" ... עמ' 86). היא החלה ללמוד ולקרוא. הספרים הצילו את חייה. כך עברה את גיל ההתבגרות, ניצלה משיגעון, התקרבה לזקנה, אך לא חייתה. "בכל זאת עצובה וחסרה הייתי - כי הכול היה רק מילים ועוד מילים!... וכי איך תסביר לעיוור מהו הירוק והסגול והארגמן? ... את הקליפות ליקקתי ובפרי עצמו לא נגסת... וכי מהו, למשל, ריח של תינוק אחרי רחצה? ("מישהו" ... עמ' 88).

בגיל 55 ההלה תיאודורה לקרוא ספרי ילדים וספרי מתבגרים ולחוות מחדש את מה שנקטע בחייה. אך האמנות איננה החיים עצמם. הידידות עם תמר, שפרצה לתוך המנזר, השיבה את תיאודורה לחיים.

תמר השמיעה לתיאודורה נוסח משלה למעשייה על "הענק וגנו", ולפתע ראתה בה תיאודורה את עצמה בנעוריה: נזכרה בחייה באי, באנשים שאהבה ואינם עוד. תמר תבעה ממנה לתת מהשפע שבגנה לאחרים, ותיאודורה גילתה את הנאת הנתינה. הפרי והגן, כמו אצל אוסקר ויילד, הופכים למטאפורה ליכולת האנושית למתן, לאמפתיה, לאהבה. תיאודורה הכניסה את תמר למנזר ולחייה, ובאמצעותה נכנסה לעולם. המפגש של תיאודורה עם תמר ועם אסף הוא כלי הגאולה שאפשר לנזירה-בכפיה בחירה אותנטית בחיים שלא יכלה לעשותה בגיל ההתבגרות: הפרת נדר הנזירות ובחירה לצאת לרחוב הירושלמי ולחיות חיים ממשיים, ולא את החיים שבספר.

ביבליוגרפיה

1. ס' אידל, 1986, קתלין אנא שובי הביתה, זמורה ביתן, תל-אביב.
2. מ' באחטין, 1978, סוגיות הפואטיקה של דוסטויבסקי, תל-אביב: ספרית פועלים.
3. מ' ברוך, 1988, "בריחה מהבית, עבריינות, ונטילת סמים - התנהגות פתולוגית של מתבגרים כנושא בספרות גיל ההתבגרות", ספרות ילדים ונוער, 14 (54), עמ' 39-43.
4. מ' ברוך, 2000, זיאורים בספרות לגיל ההתבגרות, תל-אביב: משרד החינוך, מפ"ט עמל.
5. ד' גרוסמן, 1983, רץ, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, תל-אביב.
6. ד' גרוסמן, 1986, עיני ערך אהבה, תל-אביב: הספרייה החדשה, הקיבוץ המאוחד.
7. ד' גרוסמן, 1991, ספר הדקדוק הפנימי, תל-אביב: הספרייה החדשה, הקיבוץ המאוחד.
8. ד' גרוסמן, 1994, יש ילדים זיגוג, תל-אביב: הספרייה החדשה, הקיבוץ המאוחד.
9. ד' גרוסמן, 2000, מישוה לרוץ אתו, תל-אביב: הספרייה החדשה, הקיבוץ המאוחד.
10. ד' גרוסמן, 2002, "ספרים שקראו אותי, בתוך: רות קרטון-בלום (עורכת), התדע מאין נחלתי את שירי, תל-אביב: ידיעות אחרונות, ספרי חמד.
11. ד' גרוסמן, 2002, ב, בגוף אני מבינה, תל-אביב: הספרייה החדשה, הקיבוץ המאוחד,
12. ד' הופ, 1997, בין פופיקלעך לכנפיים, עיון ב"ספר הדקדוק הפנימי" לדוד גרוסמן, על-שיח 38, עמ' 13-25.
13. ח' הופמן, 1992, "פיטר פן במלכות", עיתון 77 140, עמ' 20-24.
14. ח' הופמן, 2000, "רצייתי לכתוב ספר של החלמה", ידיעות אחרונות, תרבות ספרות ואמנות, 26, 28.1.2000.
15. א' זיו, 1984, התבגרות, רמת-גן: מסדה.
16. ל' חובב, 1999, "על ההתמכרות לסמים, עיון ב'אודי מלך המסטולים' לאסתר שטרייט-וורצל", ספרות ילדים ונוער 26, 1 (101), עמ' 53-59.
17. ג' צורן, 1991, "שמות הגוף וזמן הנפש; מעיין ערך אהבה' ליספר הדקדוק הפנימי", סימן קריאה 22, 88-98.
18. ג' רון-פדר, 1986, כמעט אבוד, תל-אביב: שוקן.
19. ג' רון-פדר, 1991, מסטול, אדם מוציאים לאור.
20. א' שטרייט וורצל, 1999, אדי מלך המסטולים, תל-אביב: עמיחי.
21. "שלח (ללא שנה)", "להוראת הרומן 'יש ילדים זיגוגי של דוד גרוסמן." (המאמר פורסם באתר "ארס פואטי")

פניה האחרות של המפלצת

מנחם רגב

עפלצות לא עתות

גם במרחב הציבורי הישראלי התוקפני וחסר הנחת נדיר למצוא ריכוז כה מזוקק של אלימות חזותית וגיבוב עיצובי חסר תוחלת כמו בתחנות האוטובוסים האימתניות שהוצבו לאחרונה בצומת מסובים ובצמתים של חולון, אזור וצריפין לאורך הישן מיפו לירושלים (כביש 44). פלדה כבדה, יש להן גב מפח מחודד וכנפי ברזל מתעקלות, מגופן מזדקרים זיזים מחודדים, ובקצה כל אחד מהם מורכב פנס תאורה דמוי זרקור, שמוקף באהיל משבכת מתכת. בלילות הן מוצפות באור מסנוור כמיתקן כליאה צבאי, ובימים הן נראות כמצבורי נשק קמאיים או אשפות של חרבות מוכנות לשליפה. זהו בלי ספק מראה מעורר השתאות ופלצות (ההדגשה שלי מ"ר). (אסתר זנדברג, "מפלצות לא מתות", "הארץ", 18 בדצמבר, 2003)

כדי להביע את ביקורתה, ובעיקר את סלידתה, מתחנות האוטובוסים שהוצבו בכמה צמתים הכותבת משתמשת במילון מיוחד. היא שואבת את התיאורים מתוך מיתוס עתיק יומין של עולם המפלצות המאכלסות את המעשיות: "אלימות חזותית", כנפי ברזל מתעקלות, "מגופן מזדקרים זיזים מחודדים" "מצבורי נשק קמאיים" "ואשפות של חרבות מוכנים לשליפה". סיכום החלק הזה של הרשימה הוא במשפט "זהו בלי ספק מראה מעורר השתאות ופלצות". זנדברג מנסה לעורר את הקוראים זיכרונות ילדות המבוססים על מעשיות ועל מיתוסים שסופרו להם או שקראו בעצמם. הכותבת "משחזרת" את המפגש בין המפלצת לאביר, אשר למרות הפחדים מוכן לסכן את נפשו ולהרוג את המפלצת האכזרית ובכך לשחרר את בני האדם מן הכאב ומהייסורים שגרמה להם. אם נוסיף לרקע של קוראים רבים את משחקי הדרקונים, את הספרים של טולקין וסרטים שנעשו על פי הספרים האלה ורבים אחרים - ברור שרבים מקוראי העיתון הבוגרים "ממשיכים" את חוויות המיתוסים על המפלצות ועלילותיהן.

מהי המפלצת, וכיצד היא נוצרה מקדמת דנא בדמיונו של האדם? איזו מציאות פנימית, חברתית ונפשית, היא מייצגת? קודם כל ה"דמות" המאיימת על סדרי העולם התקינים מביאה לידי מוחשי את יחסו של האדם אל השונה והמוזר: זוהי החצנה של כל הסיסטים והחלומות הרעים המאיימים על האדם. החברה האנושית

נלחמת במפלצות ודרקונים המאיימים על קיומה ושלומה. האם גם למפלצת המאיימת יש פחדים ורגשות? האם היא מודעת לעצמה ולאימה שהיא זורעת בקרב בני אנוש? היכן מתרחש המאבק המיתי האמיתי שבין בני האדם למפלצות? המאבק המיתי במפלצות מתרחש בפנימיותו של האדם, והוא נותן לו ביטוי בדמות המיתוסים שיצר דמיונו כדי להתגבר על פחדיו הקמאים. זאת ועוד: האדם חש "מפלצת" שוכנת בתוכו, ואם לא ירסן אותה, הוא מאבד שליטה עליה ויבלע בתוכה (ראו, למשל, את המוטיב הזה בסיפורו של סטיבנסון, דוקטור ג'קיל ומר הייד).

החוקר גולד מתייחס לספר הקלאסי של הסופרת האנגליה מרי שלי, "פרקנשטיין", מן המאה התשע עשרה, ששימש דגם למאות ספרים וסרטים בעולם המערבי. וכך הוא מתאר את טיבה ה"אמיתי של המפלצת:

מדוע איפוא פונה המפלצת אל הרע בניגוד לנטייה הפנימית הטבועה בה אל הטוב? שלי משיבה תשובה מעניינת הנראית כמעט חסרת חשיבות בהתבססה על סיבה כה שטחית אבל מתבררת כעמוקה כשאנו יורדים לעומקה שלהתיאוריה הבללית על טבע האדם. היא נעשתה רעה כמובן, מפני שבני האדם דוחים אותה בהחלטיות שכזו ובלא הצדקה. הבדידות שנכפתה עליה כתוצאה מכך הייתה ללא נשוא. "מה היה הגורם לבידוד הזה? האם המפלצת יכולה לפרוץ את חומת הבדידות הסובבת אותה?"

הבדידות של המפלצת נובעת מכך שהיא שונה, ואפילו מפחידה בשונותה את מי שבאים במגע אתה. גולד מנסח את הדברים במונחים אבולוציוניים: "היצור של פרנקנשטיין היה למפלצת מפני שנלכד באכזריות בשתה של אחת התכונות המולדות העמוקות ביותר בתורשה הביולוגית שלנו - הדחייה האינסטינקטיבית שלנו מפרטים שצורתם מעוותת באורח חמור. (...) אי-הצדק שבמשפט הקדום הזה הטבוע בנו מראש מקומם אותנו היום, אבל יש לזכור שהטבע אך מספק את התשתית לתחושה זו, אבל יש לזכור שהטבע אך מספק את התשתית לתחושה זו, בשעה שהתרבות מעצבת את התוצאות הייחודיות."¹

כיצד באים לידי ביטוי תיאורים של מפלצות ודרקונים והיחסים אליהם בכמה יצירות לילדים? ומהן "צריך להיות" היחס אליהן?

הונתן גפן, בשירו הדרקון הלא-נכון,² "מתרגם" את הגישה שבדבריו של החוקר גולד. הדרקון (שהוא בן דמותה של המפלצת) סובל משני ליקויים: האחד הוא ביעורו, והשני בעינו האחת טמון יהלום שמביא רודפי בצע לרדוף אותו כדי להשיג את האבן היקרה. הדרקון היה מסתפק בראש קטן אחד "ובכתף אחת רכה

להניח אותו עליה". הוא גם מצטער שהוא נוחראש. מה הוא באמת היה רוצה להיות? "הוא היה רוצה להיות משהו אחר/ אבל ככה הוא, ואין מה לעשות". ומדוע הוא בודד כל כך? לא רק בגלל בני האדם הרודפים אותו אלא גם בגלל "בני מינו". "דרקון מחפש אהבה וחולם, / הדרקונים הרעים התחילו ממנו לברוח, / הוא הוציא שם - טוב לעם הרשע שלהם, / ועל זאת הם לא יכלו בשום אופן לסלוח". מחפשי היהלום הרגו את הדרקון הטוב, אך לא גילו את היהלום. גפן מסיים את השיר במסר פסימי ביותר: "ואיש לא היה עצוב/ כשהוא התמוטט ונפל על גחון, / וככה הם הרגו שם טוב/ את הדרקון הלא-נכון". המסר, או הנמשל, הוא ברור: לא טוב להיות שונה: השונות עלולה "להרוג" לכן חלומו של הדרקון להיות כמו כולם ולא לסבול מדעות קדומות שמופנות גם לקשת רחבה של דמויות שהחברה דוחה אותן: בן לעם אחר, בן לעדה אחרת, נכים לסוגיהם, יוצאי דופן וכו'.

ביצירה אחרת, "טל וחדחדים"³, מתעוררים אצל הילד טל סיוטים בעקבות סיפור על דרקון שהאב סיפר לו לפני השינה "אבא, נכון שהדרקון לא יתפוס אותי? שאל טל". האב מנסה לנחם אותו ומסביר: "אבל אתה הרי יודע שהדרקון שהדרקון קיים רק בסיפור. אין חיה כזאת. וכשביללה אחר מאיים על טל "הנמר הצהוב", האב מסביר: "אין בחר שום נמר צהוב". אבל בכך אין הסיוטים מסתיימים בסיפורנו טל מדמיין מפלצות חדשות הדומות מ דימויים של זנדברג על תחנת האוטובוסים החדשות בערב הבא שוב לא פחד טל מהנמר הצהוב. הפעם היו אלה החדחדים אותם יצורים קטנים ומכוערים, שראשיהם קטנים ומחודדים, וגודלם כגודל אצבע. החדחדים היו צדים ילדים, כובלים אותם בחבלים וגוררים אותם לביתם שביער השחור. הם היו עכשו בכל מקום בחדר: מתחת למיטה, מאחורי הווילונות ואפילו בין הסדינים. "בשיר של נורית זרחי, "הנמר שמתחת למיטה"⁴,

הילדה מספרת על הפחדים שלה "וכשאני מתעוררת באמצע הלילה/ כי תחת המיטה יש לי נמר, / אז אבא אומר: / ובג'ונגל לא מפחיד יותר? "ההורים מנסים להפיג את הפחדים של הילדה, על ידי אזכור אירועים מפחידים יותר. אבל הילדה אינה מוצאת נחמה בדברים האלה, והיא מסכמת: "ואני יודעת שזה נכון/ מה שאימה אומרת, מה שאבא אומר, / אבל איך זה יכול לעזור/ כשמתחת למיטה יש לי נמר." במילים אחרות: אי אפשר להילחם בסיוטים באמצעות שכנועים רציונאליים או מכשירים מיוחדים (כגון פנס-כיס) שהורים מפעילים כדי להתגבר על הפחדים, משום שהפחדים טמונים עמוק בנפש הילד (או המבוגר).

איך בכל זאת מדברים את המפלצות, את הדרקונים ואת הענקים? בכח ההגזמה וההומור. בכל היצירות שיובאו להלן הילד הוא גיבור הסיפורים, והוא יודע בערמומיותו לשלוט בדמויות שהן בעצם פרי דמיונו. וכך נפתח הסיפור "סודו של דוד הקטן": לילד אחד, דוד שמו, יצא יום אחד מבית-הספר בשעה מוקדמת כי היה לו סוד לספר לאמו. "בדרך תופסים שלושה ענקים נוראים. דוד הפקח לוחש לכל אחד מן המתנכלים לו סוד באוזן. תוכנו של הסוד מזעזע ומבריה את הענקים: "כיון ששמע גוליית (זהו שמו של אחד הענקים) את הסוד, מיד נזדעזע וקפץ קפיצה נחשנית כל כך, עד שקרע את אחורי מכנסיו. שיניו נקשו זה לזה ושערו סמר והוא ספק כף אלכף וזעק זעקה גדולה ומרה: אמא'לה שלי, אוי ואבוי לי, הצילו! הצילו! והוא נמלט מן הטירה כרוח סופה וקפץ וצלל לתוך הנהר הדלוח והמרופש ולא יצא משם ארבעים יום וארבעים לילה." ומהו סודו של הילד דוד? הוא נשלח הביתה כי הוא חולה באדמת... הענקים המפחידים כל כך חוששים שיידבקו מאדמתו, עד שהם ממהרים להימלט מקרבתו של דוד הקטן. צורתם המטילה אימה נעשית מגוחכת ופחדיהם "אנושיים" כל כך.

בסיפור אחר הילד יהושע מבקש מאמו את הקופסה הריקה של השעון המעורר שקנתה. היא מסכימה, אך שואלת אותו מה יעשה בה. אך יהושע אינו מגלה, ורק עונה: "משהו" כעבור כמה ימים הוא מוכן לגלות ש"יש שם ביצה של דרקון". יהושע עונה תשובות אניגמטיות לשאלות בני הבית: הביצה תדע בעצמה מתי יבקע ממנה דרקון קטן, או שהתינוק בקופסה אוהב חושך ולכן אי אפשר לראותו. וכשאמו שואלת מניין הוא יודע כל זאת, יהושע עונה: "ככה זה תמיד עם תינוקות של דרקונים. בעיקר אם הם בנים." באחד הבקרים מצאה אמו את הקופסה פתוחה, ולשאלתה הוא עונה: "אתמול בלילה הוא כבר היה מספיק דול והכנפיים שלו היו חזקות. הוא עף." וכשהוא נשאל לאן הוא יכול לעוף יהושע עונה בפשטות: "למקום שכל הדרקונים עפים."⁶ יהושע הופך את הפחדים מהדרקון לבדיחה אחת מתמשכת. ככל שבני הבית מרבים יותר לשאול אותו הטא עונה תשובות אבסורדיות יותר. זאת דרכו להתגבר על האסוציאציות המפחידות שהמילה "דרקון" מעוררת. זהו גם האמצעי שלו לשלוט הן על הדרקון והן על ה"מידע" שהוא מואיל לשחרר למען בני משפחתו. הסיפור המבדח הזה מקשר אותנו לספר הבא: "הילד הירושלמי חיים חולה על מפלצות, וכיוון שאין בירושלים מפלצת, הלך והכין מדיקט ומפח/כף רגל גדולה כשלחן של מטבח/ובליל חורף יצא בחשאי לרחובות/ והטביע בשלג שורת עקבות." "מומחים" שונים מעלים השערות שונות, על פי ה"עקבות". באשר לטיבה של המפלצת אבל אז חיים פוגש מפלצת אמיתית, שמבקשת ממנו לא לגלות את דבר קיומה

לתושבים. הוא מבקר אותה מדי פעם עם ראש העיר שמקנה לה את התואר "יקיר ירושלים". כאן משתלב המספר, ששני האישים לקחו אותו לביקור "אחרי שקיבלו ממנו אישור/ וככה נודע לי כל הסיפור". הסיפור מסתיים כך: "דיברתי אתה שעתים אולי, / ותאמינו לי, קוראותי וקוראי/ זה היה מפחיד אבל היה כדאי. / וירושלים תיבנה במהרה ותיכונן/ עם או בלי מפלצת. אמן ואמו". הסיפור הזה שיש בו גם יסודות של ביקורת חברתית שופעת הומור, משאיר את קיומן או את אי - קיומן של מפלצות לדמיונו של הקורא. האם חיים יוכל לומר ליהושע מהסיפור הקודם "אכן ראיתי מפלצת!" ויהושע יכול לענות לו בקריצה "כן, יש לי גם הוכחות

מבט משועשע, פארודי-פמיניסטי, בא לידי ביטוי ב"אגדה חדשה" מאת גיל הר אבן⁸. וזאת בניגוד לגישה הטראגית בשירו של גפן שהובאה לעיל שהובאה לעיל. גיבורת הסיפור היא הנסיכה רוזמרין שתופת למחנכיה את כל הקלפים: היא שואפת לשבור את הסטריאוטיפ שעל פיו הנסיכות צריכות להסתפק בהשלכת הפרחים ומטפחות רקומות. היא רוצה לרכוב על סוסים וללמוד לשלוף חרב כדי להלחם בדרקון יורק האש המאיים על הממלכה. היא מתחפשת לגבר ויוצאת לדרך כדי להרוג את הזרקון בעצמה. ואז היא פוגשת את הנסיך מירון שהוא בעד אילוף דרקונים ומתנגד להריגתם. גם הדרקון הזה, כמו הדרקון של גפן, מואס בתפקידים שהוא נועד להם כביכול. מה הוא באמת רוצה? "כי נמאס לי כל כך להפחיד ילדים/ להרוס כרי דשא, לדרוך עלורדים/ ולגמרי נמאס להציב מארב/ לנסיכים טיפשיים, מלאי רוח קרב." הוא שואף להתנער מהסטריאוטיפים הפולקלוריים שבני אדם הקנו לו. חלום חייו הוא בוגני בתכלית: "תנו לי אור שמש ובוקר בהיר/ וסתם כך לשוטט לי בעיר/ ולומר חג 'שמח', 'סליחה ו'תודה'./ לא רוצה בשום תפקיד בסיפור הגה". הוא רוצה להיות מאולף. הנסיכה מצליחה לאלף אותו, הוא עובר מטמורפוזה גמורה: "הוא תמ'ם ככבשה צייתני ככלבלב/ הוא אוכל רק תילתן ושותה רק חלב". במקום הטלת אימה "בכל עת מוכן הוא עזרה להגיש/ הוא עוזר לזקנים לחצות את הכביש./ הוא הפסיק לירות אש, לא פולט עוד עשן "ממש אי אפשר להכיר אותו": הוא עדין ונחמד, מתחשב, לבבי/ אמ! הוא הפך לדרקון חיובי!"

למזלנו הגדול רוב הדרקונים והמפלצות אינם הופכים ל"דרקונים חיוביים". הרי עולמם של המיתוסים למיניהם יאבד את קסמו ואת אימותיו ללא המפלצות המפחידות שמוטל עלינו להתמודד אתן ולהדבירן! המפלצות, הדרקונים והענקים מגלמים פחדים וסיוטים שאיימו על האדם מאז היותו על פני האדמה. האדם "הלביש" עליהם דמויות שונות ומשונות שיש בהן שני יסודות: האחד הוא הדמיון

לבני האדם והשני הוא העיוות בגודל, במיספר האיבריים ובצורותיהם המוזרות. אך כשם שכל הדמויות הללו מצויות בתוכנו. כך נוכל בכח הדמיון הדמיון היצירתי להתמודד אתן. סיכומה של סלמה פרייברג בספרה "השנים המופלאות" מבטא את האופטימיות האנטי-מפלצת: "אולם יש תחום אחד שבו אפשר להתרועע עם חיית-הפרא ולקיים אתה יחסים טובים ללא חשש, ואף לצאת כגיבור מן המערכה. תחום זה הוא הדמיון. ואז תלוי הדבר בטעמו האישי של הילד, אם אותה חיה סופה ליהרג, אויטל בה מום, תגורש או תגולגל בבעל-חיים נוה לבריות. מכל מקום אין הילד מרגיש את עצמו חסר-אונים בנוכחות חיות מדומות, כאשר הדמיון מעניק לו אפשרויות רחבות כאלה" (עמ' 26).

הערות

1. ס"י ג' גולד, טבעה האנושי של המפלצת, בספרו דינוזאור בערימת השחת - תעלומות ומוזריות בתולדות הטבע", עברית דוד שחם, ת"א, 2003, עמ' 83-94.
2. יהונתן גפן, הדרקון הלא-נכון, בספרו "הדרקון הלא נכון", ישראל, 1986.
3. דייוויד קריס, טל והחדחדים, בספרו "אבא אופה עוגה סודית", עברית נורית לוינסון, ת"א, 1976.
5. דייל הריסון, ספר סיפורי הענקים, עברית אמציה פורת, ת"א, 1975.
6. מייגי קרייג, הדרקון בקופסת השעור, עברית רבקה משולח, ת"א, 1975.
7. מאיר שלו, הילד והמפלצת מירושלים, ת"א, 2005.
8. גיל הראבן, אגדה חדשה, ת"א, 1986.
9. סלמה ה' פרייברג, השנים המופלאות, מאנגלית אליהו פורת, ת"א, תשכ"ו.

לקריאה נוספת:

מנחם רגב, מפלצות, ענקים וכל השאר, בספרו "תחושתו של אדם המתגנב אל ילדותו", ירושלים, 2002, עמ' 112 - 122.

בין פשטות של סגנון ילדותי לבית תחכום של אמן בוגר:

דין באיורים של רות צרפתי לספר "אלף מרכבות" עאת נורית
זרחי (ספרית פועלים)
מאת נועה ברוך-ספרבר

עבוא:

יחודו הסגנוני של הספר "אלף מרכבות" הוא בכך, שהציורים בו הם מעין חיקוי של ציורי ילדים. וכמו שספרות טובה לילדים, הנכתבת בידי מבוגרים, גורמת לילד לחוש לפעמים, שהוא עצמו מדבר מן הטכסט, כך גם הציורים האלה. חלק מן הציורים בספר גורמים לנמען, הילד, להאמין שהציורים בוצעו בידי ילד אחר, בן גילו או מבוגר יותר, אבל ילד! הנמען הילד, שמח לראות בספר ציורים הדומים לשלו. זה גם מחמיא לו (שהציורים שלו "חשובים" לא פחות משל צייר אמן) וגם עשוי לעורר אצלו הזדהות רבה יותר עם הכתוב.

מאידך, ברור, שזהו סגנון מתוחכם של אומנית מצויינת. בדיקה של כל איור תגלה איך אות אספקט הנראה לכאורה תמים ופשוט, הוא למעשה טכניקה אמנותית שיש בה גם קריצה למבוגר, וגם רמז לעומק ולמשמעויות נוספות, שרק חלק מן הילדים יוכל, אם בכלל, להגיע אליהם.

באופן כזה, מתקיים לאורך הספר מעין מתח בין פשטות של סגנון ילדותי, לבין תחכום של אמן מבוגר. וכל קורא יכול להנות מן הספר ברמה המתאימה לו.

א. ניתוח הסגנון:

רות צרפתי משתמשת בספר בארבעה מאפיינים בולטים של ציורי ילדים:

א. הצבע בו בחרה האמנית לצייר את כל הציורים הוא צבע מים חום. צבע שהוא תערובת של כמה צבעים: (אדום כחול צהוב, או אדום וירוק). מי שמתבונן בכריכה יכול לראות את ה"דרך אל החים", כלומר, הילד המצייר כאילו לא תכנן לצייר דווקא בצבע זה, אבל ערבוב של הצבעים הנ"ל יצר את החום וזה "מה שיצא לו". במישור המתוחכם, ברור שהבחירה בצבע אינה מקרית. צבע חום הוא צבע חם ועצוב ומעורר נוסטלגיה. כשהצבע הזה מתחבר לצבע הבז' של הניר, הוא יוצר אסוציאציה לתמונות מצולמות מלפני חמישים שישים שנה שהיו מפותחות בצבעי חום ובז'. במישור של המתבונן המבוגר, הצבע יכול לסמל זכרונות ילדות, נוסטלגיה, כמו אלבום תמונות ישן.

א. 2. המסגרות של הציורים:
כל מי שעוסק בציורי ילדים מכיר את התופעה של "המסגרת": קודם צובעים פס אדמה, אח"כ - פס שמיים, לעיתים סוגרים את צד ימין וצד שמאל בצבע נוסף - ואז מתחילים לצייר פריטים בתוך המסגרת. כאן בחרה רות צרפתי לבנות מסגרת לכל עמוד. המסגרות הן בצבע חום, (בין היתר משום שהספר כולו מצויר בצבע אחד), אך במישור המבוגר יכולות המסגרות לסמל תמונות מן הילדות. חשוב לציין כי למרות שהטכסט והציור יוצרים הרמוניה ביניהן - בכל זאת, כל כפולה של עמודים ממוסגרת על ידי שתי מסגרות. מה שכאלו יוצר חיץ בין הטכסט לציור טכסט לחוד, וציר לחוד. וזהו שוב מתח מענין שבונה רות צרפתי בעיצוב: מצד אחר כל אחת מן האומניות היא אוטונומית, ואין חדירה של אחת לשניה. ציור הוא ציור וטכסט הוא טכסט אך מאידך, קיימת מעין סמביוזה בין הציירת למשוררת, נושא שאדון בו בסעיף: היחס בין האיור והטכסט.

א. 3. אלמנט אחר המאפיין ציורי ילדים הוא חזרה מדויקת על אותה דמות או על אותו מוטיב. ילדים לומדים לצייר דמות מסוימת, מיקי מאוס או פרצוף מסויים והם חוזרים עליהם שוב ושוב. ילדים מציינים בדרך כלל דמויות בפוזה פרונטלית (מעט ילדים יודעים לצייר פרופיל). בספר אלף מרכבות, מופיעה דמות הילדה של רות צרפתי, דמות המופיע גם בספרים אחרים שלה וגם בפוסטרים שיצאו לכבוד תערוכות שלה בבית אריאלה בת"א. זוהי דמות של ילדה עגלגלה, מתלתלת עם פרצוף בובתי, ועיניים מעוגלות, תמימות, זוהי מעין ילדה - בובה, שמסמלת ילדות ותום, והיא מופיעה במצבי רוח שונים, פעם עצובה מאד ופעם עליזה (יחסית), בכמחצית מציורי הספר, הילד, הנמען, הולך ומתוודע אל הילדה הזו לאורך דפי הספר והוא שמח לפגוש בה בכל פעם מחדש, מה גם שהיא מיצגת את כל מצבי הרוח שהוא מכיר מעצמו.

גם שאר הציורים שבספר, אלה שאינם מתארים את הילדה, מתארים נופים קסומים של נסיכות ונסיכים, ארמונות מרכבות וסוסים, מוטיבים חוזרים, שוב ושוב, וגם הם נראים לפעמים מרוים ודחוסים מדי כמו ציורי ילדים.

א. 4. כתב היד: בכריכה הפנימית של הספר, בנוי כתב היד מאותיות שאינן זהות בגודלן. אותיות מצוירות ולא מודפסות, וגם הן מחזקות את האשליה שעיצוב הספר נעשה על ידי ילד ולא בידי אומן מבוגר. הכתוב צבוע במכחול, ומידת עובי האותיות וכן מידת המהילה של המכחול במים, מהילה שאינה אחידה, מתימרת ליצור תחושה של מי שאינו שולט עדיין גם בכתב, וגם באחזקת מכחול ובצביעה.

ב. ניתוח הטכניקה:

כדי לחזק את התחושה של הקורא שיש כאן באמת ציורי ילדים, בחרה הציירת להשתמש בטכניקה של ציור באמצעות מכחול וצבעי מים, טכניקה זו מאפשרת לה להיות בכוונה בלתי מדוייקת, כמו ילד שיצא מן הקווים, לא יודע די טוב לשלוט במכחול. או לא יודע נכון למהול כמות של מים בצבע. לכן, לפעמים, "יוצאים לו" גושים כהים מדי. (כמו בעמודים 57, 35), ולפעמים גושים בהירים ומימיים מדי, קרובים לבז' שהוא צבע הניר.

הסתכלות מיני של הקורא המבוגר, תגלה גם כאן את העומק ואת ההשתמעויות של הבחירה בטכניקה המאפשרת מהילת מים מגוונת. השיר המתאר ילדה מסכנה החייבת ללכת בצו אמה, אל השכנה המוזרה, לקחת ממנה חלב, נראית בירידה מן השכנה פגועה, במצב רוח שחור. המדרגות, החלל, הידיים וספל החלב הם בהירים. אבל הגוף שלה, ובמיוחד פניה, שחורים, וממחישים את מצב רוחה הנורא, כתמי הצבע מתגלים כבעלי משמעות רבה וכמובן אינם "מקריים" כפי שהם יכולים להראות בעיני של קורא בלתי מתוחכם.

הציורים מופיעים ברוב המקרים בצד שמאל של הדף, (כשבימין מופע בדרך כלל, הטכסט השירי). גם מספר העמודים מופיע בדרך כלל בצד ימין בלבד, ואינו חודד כאילו ל"ציור של הילד", שודאי אינו יודע עדיין לכתוב מספרים. ברור שזה אינו מקרי, אבל רק עיון מדוקדק בספר יכול לגלות עוד שורה של פרטים כאלה.

ג. הקבלה בין הציור והטכסט:

בדרך כלל קיימת הרמוניה בין השירים של נורית זרחי לציורים של רות צרפתי. הנושאים המלנכוליים של נורית זרחי לובשים צורה מוחשית בציורים של רות צרפתי ולפעמים צרפתי מצליחה להעמיק אותם ולחדד אותם, מה שאינה יכולה לעשות זרחי גם בהרבה מילים. כל למשל בשיר "הו", (עמ' 28), מצויים שני אנשים, איש ואשה בבית קפה, בכל אחד מבתי השיר, מבצע אחד מהם תנועה מהופכת לשני. כשאחד מביט לשמיים, השני מביט לרחוב ולהיפך. נורית זרחי רצתה להצביע על הניכור ועל חוסר הקומוניקציה שביניהם, עד כד כך שאין הם יכולים להביט זה לזו בעיניים.

רות צרפתי חידדה את הסיטואציה בכך שהוסיפה פרטים שאינם מצויים בשיר. השניים יושבים, כל אחד ליד שולחן נפרד, והרווח שבין השולחנות ממחיש את המרחק הנפשי שביניהם. הגבר מפנה ממש את הגב אל האשה ומביט לצד השני. נדמה כאילו הוא מתעניין במשהו מחוץ למעגל שלהם. האשה, לעומת זאת, יושבת עצובה, ידיים משועממות, רגליים פסוקות ופנים עצובים. שום דבר לא מעניין אותה. האכזבה מן המפגש גרמה לה לצער רב כל כך שאין בה אנרגיות

להתעניין במה שמסביב, ניכר כי השניים התאמצו מאד לפני הפגישה. הוא לבוש היטב, (כובע, עניבה, חליפה) וכך גם היא, שמלה יפה, ענק לצואר, ארנק, ואפילו סרט על ראשה). אבל האכזבה והשממון ניכרים בהם, ולא נראה שיש או יהיה ביניהם קשר כלשהו. השולחן עם הרגל האחת, מרמז, אולי, כמיטונימיה על מצבם הקיומי. (שולחן בעל ארבע רגליים נראה יציב יותר. וכן, רגל אחד לכל שולחן ממחישה את הבדידות של היושבים לידו).

על השולחן גם אין קפה ואין עוגה. אומנם הם יושבים בבית קפה אבל אפילו את הניחומים שבקפה ובעוגה אין להם. הכל ריק, יבש, חסר סיכוי. (הציור) רות צרפתי הוסיפה והמחישה כאמור את הכתוב בשיר. ההרמוניה בין צרפתי לזרחי יוצרת אשלה כמעט של סמביוזה טוטלית. עם זאת נדמה לי, שכבר כאן ניתן לעמוד על "קצר קטנטן" בין הציירת למשוררת: אצל זרחי, לעיתים קרובות מנוטרל העצב על ידי הומור דק. לעיתים יש כאן ממש גונסנס, הנוצר בכוח אי ההתאמה בין המחוברים, ושבירת ציפיות. רות צרפתי נוטה להתעלם מן ההומור הזה, שלפעמים יש בו נחמה. ולעיתים הוא ממתן את הכאב. בשיר "הו" מסיימת המשוררת את הטכסט בנחמה קטנה: אולי, כשלא שמעתי, הם אמרו בשקט: הו. המילה הקטנה הזו מאפשרת ניצוץ של סיכוי ליחסים שביניהם. מה גם שהאולי, מדגיש עשייה של שניהם. זה לא שהיא נאנחה לעצמה, ואמרה בשקט הו, ולא שהוא ראה משהו מחוץ להם ואמר לעצמו: הו. הם אמרו בשקט: הו. אולי כאנחה, אולי כקריאת שמחה. יש הרבה אפשרויות, אבל החשוב הוא שהם אמרו, ואם כך, אולי יש להם עדיין סיכוי. נדמה לי, היא "פספסה" ממש את השיר. מדובר בשיר חורף. (עמ' 3), המשחק בשבירת המטפורה "מכף רגל ועד ראש", ובכפל המשמעות של המילה "אף". (אף במשמעות אין, ואף במשמעות איבר בפנים).

הילדה המצויירת היא הדמות הקבועה של רות צרפתי אלא שהיא מופיעה "ארוזה" בבגדי חורף, ויושבת בכבודות על הכסא. נורית זרחי השתעשעה כאן גם בסיטואציה וגם במלל ומצופה הוה שצרפתי תבין שאין מעיל לאף! הציור צריך היה להיות בעל אופי הומוריסטי ובמקום זה עוצבה מעין ילדה מפגרת, עצובה, כבדה. אבל דווקא הציור הזה, היוצא מן הכלל, מעיד על הכלל. במרבית שירי הקובץ ההרמוניה בין צרפתי לזרחי כמעט מושלמת. הדבר בולט עוד יותר בחיבורים התימטיים של זרחי בינה לבין עצמה. ובדרך בה פותרת צרפתי בציור את החיבורים האלה. נושאי הקובץ נחלקים באופן ברור לשלושה נושאים עקריים:

- ג. 1. שירים ליריים שענינם חוויות רגשיות.
- ג. 2. שירים סיפוריים על מלכים מלכות, נסיכים. מרכבות וסוסים.
- ג. 3. שירי גונסנס.

כאמור במרבית השירים הליריים מופיעה דמות הילדה העגלגלה והמתוללת, ואילן בשירי הנסיכים, מופיעים סוסים ומרכבות באחד השירים, יצרה זרחי סינטזה בין שני הנושאים האלה, כשהילדה, בלילה, מבקשת מן הסוסים לקחת אות אליהם.

באופן גאוני כמעט, פתרה רות צרפתי את החיבור הזה בין שתי התימות: הילדה המתוללת עם העיניים העגולות נראית אמנם אותה ילדה מן השירים הלירים של תאורי המצוקות. אבל עכשיו היא פותרת את מצוקותיה באמצעות הדמיון. צרפתי אירגנה את תלתליה של הילדה באופן די מוסווה לצורת סוסים דוהרים, השועטים למרכז הראש. ובעיניה של הילדה, במקום אישונים - יש פרפרים. אינני מכירה צייר אומן שיכול היה למצוא פתרון גאוני יותר, לעירוב שבין המציאות לדמיון ולחיבור נושאי כזה שלכאורה אינו יכול להתמזג, לציור אחד. כשלעצמי, אני אוהבת את הציור הזה מכל ציורי הספר, וחבל מאד ביני שהוא לא נמצא גם על הכריכה.

ד. כריכת הספר:

על כריכת הספר מעוצבת נסיכה, בציור של קו לבן על רקע חום, כשלצידה פרחים בירוק ובגוונים שונים של אדום. (צבעים שמתמזגים תוך עירובם לצבע חום). הנסיכה דומה לאופליה, חלומית דקת ידיים כשתלתליה מתמזגים עם הקיפולים של השמלה הארוכה. הנסיכה יושבת מקופלת אל תוך עצמה, כחולמת, ומעליה, בשורה, בחלק העליון של הכריכה, מעוצבת שיירה של כרכרות רתומות לסוסים. שם הספר, כמו גם הציור על הכריכה, מרמזים לאחד הנושאים המופיעים בספר, נושא המתחבר, אולי, גם אל היתר, בכך שאת המצוקות אפשר לפתור באמצעות החלומות, והדמיון. אבל, כמו שהזכרתי קודם, אני חושבת שהרבה יותר חכם ושובה נפש היה לו היתה מופיעה על הכריכה דמות הילדה (עמ' 54) כשסוסי תלתליה שועטים למרכז ראשה. או לחילופין, הציור מעמ' 69, בו הילדה עצובת העיניים כשכתר לראשה והיא מצויה עולם הקסום של המלכים והמלכות.

ה. הרצף

רצף הציורים נוצר בכוח הדמות החוזרת, והסוסים השועטים המשמשים כשני מוטיבים מרכזיים לאורך הספר כולו. בכמה מקרים מתחברים המוטיבים אלה לאלה, כדוגמת השיר "כל הלילה עולים", וכדוגמת הציור לשיר: "מה שיש בגן, יש בגן". כך משתזרים לאורך הספר תאורים של אכזריות וניכור אל תוך עולם הזיות, המפצה על הקיים. הציורים מתחברים אלה לאלה כמו גם השירים וכמו גם הצבעים שאוחדו לחום, אחד, ואלה יוצרים אחדות אחת שמציאות ודמיון

משמשים בה בערבוביה. לדעתי, שני הציורים שהזכרתי למעלה, הילדה עם תלתלי הסוסים, וכן הילדה בעלת הכתר המככבת בנופי הנסיכים - הם פסגת הספר גם מבחינת הציורים וגם מבחינת הטכסטים. האחרון כמעט חותם את הספר, כשהוא מחבר את שני המוטיבים לאחד באופן גלוי. עם זאת, נורית זרחי לא רצתה לסיים את הספר בשיר כבד כזה, מה גם שאולי, רצתה לחדד את הנושא, שכל הדברים שנאמרו הם בגדר זכרונות. משום כך בחרה לסיים את הספר בשיר ספק הומוריסטי, וכך גם סיימה אותו רות צרפתי.

1. הפונקציות של האורים:

הציורים של רותי צרפתי ממחישים ומוסיפים אורה (כמו למשל בשיר "הו"). הם לעיתים משעשעים, (כמו בשיר החותם את הספר, "זכרון"). הם מיוחדים במינם בעיצובם האסתטי, כשהם שוזרים בתוכם ילדותיות ותיכום. וכן אורים המחקים מציאות לצד אורים היוצרים אורה חלומית, דמיונית. מן ההיבט הפסיכולוגי, זרחי אינה נמנעת מלהתמודד עם מצבים קיומיים קשים כמו פחד, ניכור, אטימיות חברתית, אי מקובלות בחברה וכו', ורות צרפתי מצירת את התחושות הן באמצעות הצבעים והן באמצעות הסיטואציות הממחישות את הכאב והצער ואפילו מחדדות ומגבירות אותם.

סיכום:

על כריכת הספר "אלף מרכבות" רשומים בצד ימין שני שמות: נורית זרחי רות צרפתי, מבלי שצויין מי עשתה מה. עובדה זו מרמזת לכך ששתיהן מסכימות שהספר הוא יצירה של שתיהן, ושאינן חשיבות האחת עולה על חשיבות האחרת. רק בכריכה הפנימית מצויין: נורית זרחי שירים ועוד שירים ציורים: רות צרפתי.

ההדגשה היא על "ציורים" ולא עיצוב או אור. זהו המיוחד של הספר המתדמה לאלבום של ציורי ילדים, כמו גם קטעי זכרון מתקופת ילדות. החיבור הסמביוטי בין המשוררת לציירת הוא כל כך חזק עד שלעיתים נדמה כי על פי הציור נכתב הטכסט ולא רק להיפך. הציורים והשירים שזורים זה בזה, מוסיפים, משלימים ומאירים זה את זה. ולמרות שכל אחת מן היוצרות, עומדת בראש הסולם של האומניות בתחומה, הרי שהחיבור ביניהן, בספר זה, העלה אותן למדרגה גבוהה עוד יותר, לפסגה שינני יודעת אם אפשר להגיע מעבר לה. העבודה נכתבה בהדרכתה של ד"ר תור גונן, במסגרת קורס "אור של ספר ילדים" במכללת לוינסקי בתל אביב.

ביקורת

עלאכים בגיהנום

כתבה זליה ברקוביץ, הוצאת באר, 2004, 410 עמ'

הספר מתחיל במאורעות ידועים של סיפורי השואה: משפחה החיה חיים שקטים בעיירה במזרח פולין נתקפת בהלה עם התקרבות הגרמנים. אבל בתוך הנוסחה המוכרת הזאת של סיפורי השואה מתחבא סיפור לא יאומן: שמות כמו עמרם, לוי ויוכבד, בת בשם מרים ובן בשם משה; סיפור התנ"ך מתחיה לעיני הקורא. אבל גם ההמשך מפתיע: מרים לוקחת את אחיה כדי להצילו, ומשאירה אותו אצל משפחה פולנית בכפר, משפחה הרואה בכך מענה נסי לתפילתה לבן, ומרים עוקבת לראות מה נעשה באחיה. מה יקרה כשהם יגלו שמשה הקטן נימול? מרים שואלת ודואגת, אך ממשיכה במסע-בריחתה אל בית ידיד אביה, יערן בשם הנריק קובל.

לאחר מסע קשה. מסוכן ורב מכשולים היא רואה ארבעה פולנים המתרחצים באגם ומתבדחים על חשבון היהודים ובמיוחד על מנהל בנק ששדדו אותו ואחר כך רצחו אותו. כשהפולנים נרדמים לאחר ששתו לשכרה מרים מצליחה לגנוב להם טוס אדום. היא ממשיכה במסעה עם הסוס ושוב נתקלת בקבוצת פולנים. הפעם אלה אנשי צבא הלוחמים באומץ נגד הגרמנים. מרים שומעת על תכניתם הסודית לפוצץ רכבת ולהרוג הרבה גרמנים. היא מעזה והולכת למפקד למסור לו שהבחינה במישהו שהאזין לדברי המפקד וקלט את פרטי הדברים על התכנית הסודית. כלומר הוא מרגל או מלשין המצפה שהגרמנים יפצוהו על כל מידע חשוב שימסור. ואכן הבודג נמצא, והכול משבחים את מרים על שהצילה אותם. אך היה למרים משהו נוסף לספר למפקד: היא מצאה על הסוס תרמיל ובו הרבה כסף ומטבעות זהב שהארבעת הפולנים שדדו ממנהל בנק יהודי, קבוצת הלוחמים שמחה על האוצר שכן הם זקוקים להרבה כסף כדי לקנות נשק. מרים הופכת לזויה קובל, במקום בתו של קובל שנרצחה על ידי הנאצים. היא מתמקמת בביתו של מר קובל, שהחל לאהוב אותה אהבת נפש כאילו הייתה בתו, וביתו הופך לבסיס שממנו תוגש עזרה ללוחמים, אנשי המחותרת.

מבסיס זה מגישה מרים-זויה סיוע מופלא, מתמיד ורב תושייה ואומץ למחתרת שבראשה פטרובסקי, ובה נמצא גם מיכאל, שייחסי אהבה ייווצרו בין מרים לבינו.

גם לפוטרובסקי, גיבור משני, יש סיפור חיים מרתק; הוא התאהב ביהודייה ונשא אותה לאשה נגד רצון שתי המשפחות. אחר כך הגרמנים רצחו את האישה ואת שני ילדיהם. בשל כך המוטיבציה שלא להרוג גרמנים גדולה ביותר.

הסיפור נמשך, והרבה דברים קורים: מרים-זויה מגישה סיוע דחוף וחיוני ביותר למפקדתו של פטרובסקי. סינע זה כרוך בסכנות ענקיות (שתוצאתן הרג של לוחמים רבים וחיסול כל הלוחמה הפרטיזנית באזור). כמויות גדולות של מזון ותרופות נאספות ונשלחות. כמו כן מוגש סיוע לכל מיני משפחות במציאת מסתור או תעודות או עזרה רפואית, ומובאים רופאים לסייע ללוחמים שנפצעו בפעולות. מרים נעשית עוזרת ראשית וחשובה מאוד של ד"ר דורצ'ק, החשוד תחילה בשנאת יהודים, אך מתברר שהחביא במרפאתו בסיכון עצום משפחה של יהודים וניצל את קשריו עם הנאצים כדי לסייע לכל מי שהצטרף עזרה דחופה. בתוך כל אלה הסופרת רוקחת סיפור אהבה מרגש, סוער ומותח בין מרים-זויה למיכאל, קצין פולני. זו דרמה הכרוכה באהבה אסורה של יהודייה לנוצרי, אך ממש ברגע האחרון, בעיצומה של חתונה נוצרית בכנסייה, מתברר שהקצין הפולני הוא יהודי והסוף הטוב מובטח.

הסיפור בנוי כהלכה, והמאורעות בו רקומים בצורה אמינה ומשכנעת. הוא ייקרא בהנאה וברוב עניין על ידי תלמידי חטיבת הביניים, למרות היות השואה במרכזו. ה"מלאכים בגיהנום", כולו דמיון, הערה: כולו דמיון. והגב' ברקוביץ, לא חוותה את הארועים שפורטו בסיפור.

ארבע אלף דלתות

כתבה: שלומית כהן-אסיף, ספרית פועלים, 2003, 115 עמ', מנוקד
בספר שלפנינו אוסף חדש של אגדות שנוסף על ספרי האגדות האחרים של המחברת.

שם הספר כבר מבטיח לנו שהמחברת תכניס אותנו הקוראים, לתוך אלף דלתות, שכל אחת מהן מובילה לעולם של אגדה, דמיון ופנטזיה של מלכים, ארמונות, פיות, שדים ומכשפים.

די בהצצה בשמות הסיפורים כדי לראות את העושר של הפנטזיה, הדמיון הפרוע וכושר ההמצאה: מתנת הפיה הכתומה, נסיך התאנים, ריקוד היתושים, מקהלת הלום הארגמן, המכשפה בעלת השיניים הכחולות, המפלצת והכלוב ועוד ועוד. וכך גם שמות הגיבורים ומקומות, שמות משונים ומוזרים שכולם דמיון פרוע: ממלכת מרתיליה, המלך מרתיל, המכשף שנגינה, של הזקן מורלו, כפר טוקרה, רוקמת הארמון רואנינה, קרקס מלדרה טוטורי, האריה פלוקה ועוד ועוד. וכמובן האירועים, המאורעות, הסיטואציות, העלילות והתעלולים המשונים והמוזרים - כולם לא פחות מדהימים ומפתיעים, פרי הדמיון הפרוע.

זהו זן יחיד ומיוחד של אגדות, שכלל אינו דומה ואינו מזכיר לנו את האגדות הקלאסיות. הספר קריא, וודאי יתעניינו בו ילדים החל מהכיתות הנמוכות ומעלה.

ספיר, גיבורת הסיפור, היא ילדה כבת 5-6. היא רואה כוכב מנצנץ בשמים ומחליטה שהיא רוצה כוכב מנצנץ במתנה. אבל איך אפשר? חבל שאי אפשר לקטוף כוכב ולהתקשט בו, וכך לעורר את קנאת כולם. סבא מבטיח לספיר שרצונה יתמלא. סבא מביא לספיר תפוח זוהר או יהלום מנצנץ או פיסת מראה בצורת כוכב, אך היא מסרבת לקבלם. עכשיו נפתחת הדרך להפתעה, לכוכב אמיתי שאיש לא חשב עליו, וכי מה טוב יותר מאשר כוכב אמיתי, כדור הארץ שאת עומדת עליו? את עומדת על אדמת כוכב בזה הרגע. כן, אבל הכוכבים קטנים וכוכב הארץ גדול כל כך. נפתחת הדלת לסקרנות של ספיר ולהסבר כמור מדעי של סבא. עכשיו ספיר מוכנה לקלוט הסבר של מה הם כוכבים. מהו יקום ומהו המיקום של כדור הארץ, השמש והכוכבים במערכת המורכבת הזאת. והסקרנות מתחילה להתעורר אצל הילדה: האם יש חיים על הכוכבים האחרים? שאלה רודפת שאלה, וכשהיא שומעת שעל שאר הכוכבים יש רק סלעים וחול, היא מחליטה בפטריטיות מופגנת שכוכב הארץ יפה ומעניין יותר: יש עליו בעלי חיים, צומחים עליו עצים, פרחים וגנים יפים. אבל היא מיד מגיעה למסקנה שאין די באהבה לכוכב הארץ. יש צורך לעבוד: לטפח, לשמור שהיופי לא יפחת או ייעלם אלא ימשך ויתמיד. עכשיו כשהיא נדלקת, ברור לה שיש לה משימה: לטפל העצה בכוכב: לנכש עשבים, לנקות, להשקות. יש לה נכונות לעבוד ולהזיע במקום להשתעמם. עכשיו הדרך גם פתוחה להגיד לסבא שהוא בכל זאת הביא כוכב. סבא שמח לחדש לה שהכוכב הזה היה כאן כל הזמן והוא שייך לכולם. כוכב במתנה לכולם. לא מאכזב? הרי רצונה האישי הזה התחלף בשותפות גדולה כזאת? לא. לא מאכזב. ובכל זאת יש לה כוכב רק לעצמה: סבא. סבא הוא כוכב בכך שהוא מוכל לעשות הכול בשבילה. הוא הכוכב שלה. ואז אומר סבא שספיר היא השמש שלו. היש משהו יפה יותר? לא. ועובדה: שתי עיני סבא נוצצות כמו כוכבים.

ויש תוספת בונוס: גם הציורים של אבי כץ יפים.

הספר מתאים לילדי הגן וגם לילדי כיתה א'.

משה לימור

קטעים מהספרים שיצאו לאור ביד ושם

צעדת העוות לאבנזה

כשירדנו מרכבת בתחנת לינין הסתדרנו על המגרש הגדול של מסוף הפריקה. ירד גשם שוטף והגיעה שעת הספירה.

המסדר נמשך שש שעות השומרים שהגיעו ספרו אותנו ראשונים ואחר כך מסרו אותנו לידי השומרים מאנשי הס"ס. ואז התחילו הצרות. התברר שחסרים חמישה אסירים. מנו אותנו שנית, אך לא נתגלתה טעות: חמישה אסירים רוסים אכן נמלטו.

התחילו הוויפוישים אחריהם והגיעו למסקנה שממרצפתו הרקובה של אחד הקרונות פורקו כמה קרשים ודרך פתח זה ברחו הרווסים בזמן הנסיעה או באחת העצירות.

כיוון שבכל קרון הצטופפו כ-150 נוסעים, היה ברור שהנמלטים לא יכלו לברוח מבלי ששאר הנוסעים ירגישו בדבר.

הקצינים איתרו את הקרון שממנו ברחו האסירים וכעונש דיללו עשרה אחוזים מקרב הנוסעים באוו קרון (כלומר, ירו בכל עשירי).

רצח המוני זה נעשה לעיני כל.

עמדנו במסדק 6 שעות, משך הזמן שהשומרים חיפשו אחר הבורחים ושוב עם כלביהם בלי שהציתו במשימתם.

הלילה עבר עלינו בעמידה בגשם שוטף. מאחד שהנמלטים לא נמצאו, שיבצו אותנו בבוקר בקבוצות של 100 איש, ספורים היטב, שבראש כל אחת מהן צעדו הקאפו וסגנו.

נצטוו לצעוד ברביעיות. הלכנו בשולי הדרך לבל נפריע לתנועה הזורמת בכביש הראשי המקשר בין ליניז לאבנזה. כל צועד נצטוו להניח את כף ידו השמאלית על כתפו השמאלית של הצועד לפניו. איש לא הורשה לצאת מהשורה על כל קבוצה של מאה אסירים הופקד שומר עם כלב, שצעד לצד הטור כדי להשגיח שאיש לא יעזוב את השורה. לאורך המסלול נקבעו נקודות עצירה כדי לאפשר עשיית צרכים. מי שיפגר אחרי קבוצתו, או שיחטוף כדור בראשו או שהכלב יטפל בו, הכול לפי שיקול דעתו של השומר המלווה.

לקראת יציאתנו לדרך חילקו לנו מזון לשלושה ימים, שכלל קילוגרם אחד של לחם, מעט מרגרינה ונקניק. נאמר לנו שלא נקבל מזון נוסף אלא רק במחנה הצבאי שלידי העיירה לחמכאן, הנמצאת בערך במחצית הדרך. כשנגיע לשם נקבל מרק ולחם, אבל עד אז יינתנו רק מים, וגם זאת רק אם יתאפשר הדבר.

כל המנהגות יומית הזאת נבלעה בקיבתי הריקה עטד בטרם עשיתי את הצעד הראשון במהלך אותה צעדת המוות. כך, לפחות, הייתי שבע וכלל לא דאגתי מה אוכל בהמשך הצעידיה. אלה שחילקו את הקצבתם למנות יומיות נשאו קירחים מכאן ומכאן: גם לא נהנו משובע חד-פעמי וגם לא נשאר להם לחם לימים הקרובים, שכן בשעה שישנו נגב מהם מזונם. לא משנה היכן החביאו אותם, אנשים תמיד מצאו וגנבו כל דבר מאכל, כי בימים ההם המזון היה סם החיים. ולא משנה אם האוכל היה רקוב או מצחין, הכול נבלע בקיביותיהם הריקות של הצועדים הרעבים. המצעד החל לזוז. שורות ארוכות של עבדים מרופטים, על גופם בלויי סחבות ורגלי רובם יחפות או עטופות בנייר חום. צעדנו בבון ובשלוליות בצדי הדרך בשורות אין סופיות מלוות בשומריהן האכזריים שעדיין דימו לעצמם שהם שליטי העולם!

מצעד המוות צעד אל מחנה ההשמדה החדש.

בתום צעידיה של שש או שבע שעות נעצר המצעד. הגענו לטח מישורי יפה, מכוסה עשב ירוק וגודר בגדרות תיל ועץ. לפני המלחמה שימש אותו מגרש, מן התסם, לעריכת מרוצי סוסים.

אל המגרש הזה כיוונו אותנו השומרים וציוו עלינו להתיישב בצפיפות, איש על ברכי שכנו.

משם לקחו אותנו בקבוצות של עשרה אסירים כל אחת, בלוויית קאפו שמניף אלה ובלוויית שומר אוחו ברצועה של כלב, אל בור גדול באחת מפילות אותו מגרש, כדי לעשות את צרכינו.

"המנוחה" נמשכה כשעתיים. די היה בזמן זה כדי לאסוף עלים אחדים שנשרו מהעצים ולמעוך אותם בכף היד יחד עם מעט עשבים שתלשתי ולהשקיט בהם את הרעב. ואז שוב באו הפקודות: להסתדר בשורות! קדימה צעד!

השתרכנו בדרך המתפתלת, העולה ומטפסת גבוה יותר ויותר, לקראת המטרה הרחוקה, הוא מחנה העבודה אבנזה המושלג אי-שם במרומי האלפים. המנוחה הבאה היתה בחניון הלילה. התמקמנו, לפני שקיעת השמש, במשטח ענק שהשתרע בין מבנה של מנזר לבין מוסך צבאי הרוס.

לאחר המסדר שוב הורשינו לעשות את צרכינו, בעשירות, כמו קודם, כשהמתנינים לתורם יושבים צפופים איש על ברכי רעהו.

בכל קבוצה של 50 אסירים מונו שואבי מים שהיו צריכים להביא מי שתייה מהמנזר. כל איש קיבל חצי פנכה של מי שתייה, ואז שוב היתה ספירה ואחריה התארגנות למנוחת לילה.

ישנו בקור העז, בטמפרטורה של אפס מעלות, כשאנו לחוצים זה לזה במצב ישיבה. היינו צפופים כמו כבשים בדיר. חומת המנזר הגבוהה הגנה עלינו מצד

אחד, אך משאר הצדדים נשארנו חשופים. כך עבר עלי הלילה הראשון של מסע המוות, הישנים בקצוות החיצוניים קובלו כמה שמיכות שלולא כן, הם היו קופאים מהקור בגלל הרוח הקרא.

עם עלות השחר שוב השכמה, מחראות, ומסדר. ראשית מנו את המתים שנשארו ב"חדר השינה". מספרי האסיר של אלה, הרשומים על בגדיהם, נרשמו בקפדנות בידי פקידי הרישום. המתים הושלכו לצד הדרך ונאספו משם למשאית שהביאה אותם דרך לינץ, למאוטהאוזן, אל המשרפות.

אחרי שרשמו את המתים בפועל, ספרו גם את המתים החיים. ואחרי שמספרם הכולל של שני סוגי המתים התאים לכתוב ברשימות, יכולנו לצאת לדרך בלי עכובים.

היינו מאושרים שהצלחנו לעבור את הלילה הנורא הזה, שאנו מסוגלים להניע את אברינו הקפואים ושהצעידה במעלה הדרך עוזרת לנו להתחמם.

היה זה היום השלישי מאז צאתנו ממלך. רוב האסירים גררו בקושי רב את רגליהם בדרך הבוצית במעלה ההר. מפעם לפעם הדהד קול ירייה ואז ידענו שעוד חבר נפרד מאתנו לעולמי עד. המסכן פיגר אחרי הטור ואנשי חוליית המחסלים, שצעדו במאסף, גאלו אותו מייסוריו.

עוד גוויה נתוספה אל המוטלים בצדי הדרך!

מקץ צעידה שנמשכה שמונה שעות, שוב זכינו לשתי שעות מנוחה. הפעם חנינו בשדה מרעה סלעי ומגודר. מאחר שהשטח גודר בגדרות תיל, הורשינו להסתובב בחופשיות בתחומי הגדר, שלאורכה הוצב שומר מזוין כל עשרה מטרים. עמדו לרשותי שעתיים כדי למצוא דבר מה הראוי למאכל, כי הרי זה יומיים לא בא שום מזון לפי. עלים יבשים שנשרו מהעצים (העלים הירוקים היו מרים מדי), שלשולים ושאר חרקים שמצאתי מתחת לסלעים, וקליפות עץ שגירדתי בעזרת אבן חדה, השקיטו מעט את רעבוני.

ואז, שוב מסדר.

כל קאפו ואונטרקאפו היו ערבים בראשם לנוכחות מלאה של אנשי קבוצתם. אם מישוהו מאנשיהם ברח, הם נתנו על כך את הדין. ואכן, מאחת הקבוצות הרוסיות נעלמו ארבעה אסירים, שכנראה הצליחו להימלט. מאחר שלא היה זמן לחפש אותם, הוציאו השומרים להורג את שני הקאפו.

לאחר שהפקידים רשמו את כל המתים, המשכנו במצעד. הקבוצה שלנו צעדה באמצע הטור, יחד עם כמה קבוצות של יהודים פולנים. אני וחברי הטוב צעדנו בשורה שלפני אחרונה של הטור כאשר לפתע, באחד מעיקולי הדרך, התמוטט ידידי ונפל ארצה. השתדלתי להקימו על רגליו וכך נפתח רווח בינינו לבין השורה

האחרונה, כשבעקבותינו צועד "מלאך המוות" עם כלבו. משראינו את האיש קרב אלינו, יצאו מפיו של ידידי המילים "שמע ישראל" ואני עשיתי מאמץ נואש לעזור לו לקום.

השומר הגיע למרחק שני מטרים מאתנו וכיוון את הרובה, מוכן לירי. ובאותו רגע ממש, כאילו מן השמים, הופיע מולנו ג'יפ וליד הנהג קצין ס"ס צעיר. בראותו את השומר עומד לירות בנו, קפץ הקצין מהג'יפ, דחף הצדה את השומר, שאצבעו כבר היתה על ההדק, הוציא את אקדחו מהנרתיק ובקול רועם אמר לשומר הנדהם: "אני בעצמי אטפל ביהודי המסריח הזה, אתה זוז קדימה!" אך לתדהמתנו, במקום לירות, עזר לי הקצין להעמיד את ידידי על רגליו, דחף אותנו אל השורה האחרונה ובהונגרית רהוטה קרא לעברנו: "החזיקו מעמד, בחורים! זה לא יימשך עוד זמן רב!" וכמו שהופיע, כך נעלם לפתע.

הודות למלאך זה ששלחה ההשגחה העליונה, שוב ניצלתי ממוות בטוח.

כשהגענו למחנה הצבאי בלמבאך, מצאנו רק הריסות. המקום הופצץ על ידי מטוסי חיל האוויר הבריטי יומיים לפני בואנו ונמחק מעל פני האדמה. כמובן שלא קיבלנו שם לא לחם ולא מרק חם.

את ההפסקה הבאה קיבלנו במגרש האימונים הצבאי, המרוחק שני קילומטרים משם. המקום היה מלא בונקרים וחפירות מלאות בוץ. שאריות מזון מזוהם ורקוב היו פזורות שם בכל עבר. עבורנו היתה זו זכייה גדולה, כי כל המ שקיבלנו במשך הצעידה הנוראה הזאת לא היו אלא שלושה ליטרים של מי שתייה.

איני זוכר כמה ימים נמשך המסע, אולי חמישה, אולי שישה; איש מבין הניצולים לא זכר ולא ספר את הימים. צעדנו כמו רובוטים, כולנו היינו שלדים מהלכים.

מתודה

הגדיון: סדנת ספרי שואה לקראת יום השואה, תשס"ד
שלומית דיטל, מחנכת כתיב ה', רכזת אוריינות ועידוד קריאה, בית-הספר "ניצני זבולון".

זו השנה השנייה שאני משתלמת בקורס "עידוד קריאה" בהנחייתה של הגב'
נאוה קרינסקי, בפסג"ה קריית-מוצקין.

לקראת יום השואה שיתפתי את המורות בסדנת ספרים בנושא השואה שאותה
אעביר בכיתה.

בהמלצתה ובעידודה של נאוה הנני כותבת על התהליך וסיכומו שכן, נאוה
מצאה לנכון שהוא ראוי לפרסום.

הקדמה:

כחודשיים לפני יום השואה הקראתי לילדים את הספר "אמא תגידי זה נכון?" / א.
קופר ספר אשר השתתף במצעד הספרים.

תהליך העבודה:

תוך כדי קריאת הספר הילדים התייחסו לנושאים שהעלינו בכיתה ושיתפו
בסיפורים אישיים של בני משפחה הזוהים לגיבורת הספר.
הילדים שיערו השערות וכתבו המשכים לסיפור במהלך הקריאה.
מכיוון שיום השואה צוין לאחר חג הפסח, עד היציאה לחופשה היינו בעיצומה
של הקריאה.

לחופשת הפסח הילדים קיבלו רשימת ספרים בנושא השואה וכל ילד היה צריך
לבחור ספר אחד מתוך הרשימה ולקרוא אותו עד היציאה לחופשה.

את יום השואה ציינו בסדנת ספרים בנושא השואה כסיכום לספר עליו עבדנו.
הילדים התחלקו לחמש קבוצות וכל קבוצה עסקה בסדנא בנושא אחר, כאשר
הספר שאותו קראנו הוא נקודת המוצא וכל ילד בסדנא העשיר את קבוצתו
מנקודת המבט של הספר אותו קרא.

הסדנא הייתה מחולקת לשאלות הבעה ולשאלת יצירה.

כמו-כן הוצאנו מילים הקשורות לנושא והילדים כתבו שירים בעקבות.

(מצורפות הסדנאות וכן, כמה דוגאות מרגשות משרי הילדים)

לשיעור זה הוזמנו צוות המורים לבקר ולראות כיצד הילדים עובדים.

עשוב אישי:

כמורה, מאוד התרגשתי לראות את הילדים יוצרים תוצרים ברמה גבוהה מאוד
וכותבים בהתייחסות מעמיקה לנושא.

הילדים העשירו את קריאתם וידיעתם בנושא בכך שקראו ספר לפי בחירה ויש ילדים שאף רכשו ספרים.

דרך הלימוד המגוונת והשונה העשירה אותי כמורה וכן, במשוב מצד התלמידים הייתה התייחסות לכך ולדרך המיוחדת של הלמידה.

בית ספרנו "ניצני זבולון" הוא בית ספר אזורי של המועצה האזורית "זבולון" בהנהלתה של הגב' ציפי להט, רואה חשיבות רבה לכל נושא השפה בכלל ולנושא "עידוד הקריאה" בפרט.

ספריית בית-הספר עשירה מאוד וכל שנה אנו רוכשים ספרים חדשים היוצאים לאור.

שעת ספריה בשיתוף ספרנית בית הספר הגב' עדה לקה, היא חלק ממערכת השעות ויש בכך תרומה משמעותית לעידוד הילדים לקרוא ולהחליף ספרים מספר פעמים בשבוע.

שיעור זה שהתבסס על קריאת הילדים הוא יישום הלכה למעשה של קדימות בית הספר בנושא הקריאה והכתיבה.

רשימת ספרים העוסקים בנושא השואה

לילדי בית הספר היסודי

כתות א-ב:

ילדי היער / דבורה קיפניס.
צ'יקה, הכלבה מהגטו. / בת שבע דגן.

כתות ב-ג:

עץ הדובדבן / הדסה נתן.
הסרט האדום / נחמה רהב
המפוחית של שמוליק / דבורה קיפניס.

כתות ד:

אמא ספרי לי את היית שם / אווה ארבן.
רחוקי משפחה / אורי אורלב.
ילדה במלונה / שרה נשמית.
הטנק שהביא את החופש.
סבתא מדוע יש לך מספר על היד / סוזן וייס.
רצייתי לעוף כמו ציפור / גפריית חנה.

כתות ה:

סיפור אחר/ אמליה רואי
צללים באפלה/ אברהם דניאליס.
רוץ, ילד רוץ/ אורי אורלב.
במזל תבונה/ יצחק קרמר.
יומנה של נערה/ אנה פרנק.
צוציק סיפורו של פרטיזן/ אוה ארבן.
דן ויאן והחסידות/ מרים זינגר.

כתות ו':

האי ברחוב הציפורים/ אורי אורלב
משחק החול/ אורי אורלב
האיש מהצד האחר/ אורי אורלב
הילדים מרחוב מאפו/ שרה נשמית
לידיה, מלכת א"י/ אורי אורלב
מאין את נערה?/ אירינה ליבמן
הילדים מככר שלשת הצלבים/ יוסף זימאן
מונה מספר לכוכבים/ לוויס לורי
הייתי שם בגיל נכדי/ פלורה מורדוך

ספרי יאנוש קורצ'אק לילדים:

בקיטנה

סיפורים לילדים

דז'ק הקטן

ארץ, עיר, משפחה - עמליה עינת

תזכור ולא נשכח

הנציג לחברי קבוצתכם את הספר שאותו קראתם וספרו את המצליחה הקצרה.

מצבונת הסניגא תצטוק קבוצתכם בקשר בין הצמיות ספרו על קשר / מצרכת וחסית בין צמות את לעפיות. הקשר יוכל להיות קשר של נטושה, אהבה, נתינה, אישיות, אכילה... מלא ההרחחה אחר הטענה הכתה יך הרור ומסוגר.

מספר	שנת	מצרכת / מחיות	תחנותי ילפי מדינות
------	-----	---------------	--------------------

2. האם תלמידיה ומצטוק מספרים הקשרים לפלאה שנתה/הוסוהם על מחיות יוצר על פנולא, ארכים, מסר לחיות?

3. החרו מצרכת וחסית שגעה לעכב מחיות וצמו אותה.

תדכור ולא נשכח

מציטו לחברי קבוצתכם את הספר שלנו קראתם וספרו את העלילת הקצרה.
 בעמודי הספדא תמצק קבוצתכם המצבים שנוים וצרכי התמאוצרות כפי שמוצטו בספרים.

1. ספרו על מצבים אלו המרחבה חוק כפי מילוי הטבלת בבנה יד הכרז ומסוצר.
 * שנוים: טטל, רכמות, רצת, לחיות, ארזי, פריות...
 * שאלו ויציטו ג'ה'.

מספר	מספר	מילוי המצב מספר 1 יוצר מספר
	מספר	מילוי המצב מספר 2 יוצר מספר
	מספר	מילוי המצב מספר 3 יוצר מספר

2. האם תלחיה ומצק בספרים הקשורים לטוא שנתמהומסרה על מחנית וצ על מולט, צרכים, מסר לחיות?

3. בחן ה"מצבה" אחי שנוים וציטו אותו.

שאלו ויציטו ג'ה'.
 נכח

ממדף הספרים

סיפורי נמש (2)

כתבה גיסי גרובמן, ציורים
וולף בולבה, הוצאת גי. או.
גלריה לאמנות, חיפה, מנוקד.
לגן ולכיתה א'

5 חוברות ארוזות בקופסה נאה מספרות על תעלוליו של
נמש, כלב תיש נבון, זריז ואוהב לעזור.
החוברות הן: (1) נמש עוזר לצביקוש (2) נמש לומד לשחות
(3) נמש ובלה התוכית (4) נמש מבטיח (5) נמש עצוב.
הסיפורים מעוטרים בצבעוניות רבה, וכתובים בקצב
ובהומור רב כיד דמיונו הפורה של וולף בולבה. הקופסה
יפה למתנה לגיל הרך.
ע"ק

ערגה, ילדה מן החלומות,

כתבה גילה אלמגור, ציורים
כריסטינה קדמון, הוצאת
עם-עובד, 2003, לא
ממוספר, מנוקד.
לכיתות הגמכות.

סיפורה של ערגה, ילדה מאומצת מווייטנאם, מובא כאן
בגוף ראשון.
היא מספרת על תחושותיה ועל הרגשותיה. על
ההתמודדות שלה עם הסביבה הרואה בה יוצאת דופן.
'אז למה יש לך עינים כאלה' שאלה אותי דנה, ואני
אמרתי: 'כי אני לא מכאן. אני מאומצת. ההורים שלי
אימצו אותי'. הסופרת מנסה לברר ולהסביר, תוך כדי
סיפור, את ההבדל בין "בחרו" או "מצאו" לבין "אימצו"
אימוץ נעשה מתוך אהבה, וגם השם שנבחר - "ערגה" הוא
שם של אהבה ושל חלום שחולמים אותו שוב ושוב...
כריסטינה קדמון, המאירת מוסיפה נופך של חלום
ואקסוטיות לסיפור הזה.
ע"ק

המכנסיים החדשים של אבא,

כתבה לאה יוליס, תרגום
רותי ארדון, ציורים דני קדמון,
הוצאת ספרית פועלים,
2004, לא ממוספר, מנוקד.
לגן ולכיתות א-ב.

אבא קונה מכנסיים סגולים, המוצאים חן בעיניו, לכבוד
הפיקניק המשפחתי. אבל מה לעשות? הם ארוכים מידי
ויש לקצר... רק בשתי אצבעות. אך אין מי שיעשה זאת.
הכול עסוקים: אימא מכינה אוכל לפיקניק, לנטע יש
משימות שאימא הטילה עליה, התאומות מתייפות לכבוד
האירוע וגיא קטן מדי. אבא מצטער ומוותר. אך בני
המשפחה האוהבים נמלכו בדעתם וכל אחד מהם רוצה
לעזור. ומה קרה למכנסיים? ואיך נפתרה הבעיה? - על כל
אלה בסיפור מחויך ומלא אהבה על משפחה אכפתית ועל
מכנסיים סגולים.
ע"ק

מחלת הגעגועים של סולי

כתבה נורית רחמי, ציורים טלי מנשס, הוצאת קוראים, 2004, לא ממוספר, מנוקד. לפעוטות ולגיל הרך.

סולי היא כלבה הנאלצת להיפרד מהילדים הנוסעים עם הוריהם לארץ אחרת. הם מפקידים אותה ביד סבתם מימה, החוגגת לסולי יום הולדת במקומם. הספר כולו במלל ובאיור מדגיש את כאבה ואת עצבותה של סולי המתגעגעת לילדים, אינה אוכלת ואינה שותה, ולבסוף בורחת לביתם הישן ורובצת על המדרגות.

המכתב המגיע מאמריקה מכיל בתוכו עצם קשורה בסרט, מתנה לסולי, דבר המעיד על אהבת הילדים לכלבה. העברת הגעגועים לכלבה ממחישה את ההדדיות שבין האדם לכלבו.

האיורים תופסים חלק גדול, עמוד מאויר לעומת עמוד טקסט, ומתאימים לגיל הרך. ל"ח

הצעף הרך של סבתא רחל

כתבה דורית אורגד, ציורים תמר צינמן, הוצאת קוראים, 2004, לא ממוספר, מנוקד. לפעוטות ולגן.

בספר מתוארים יחסי אהבה חמים בין סבתא לנכדה דורון. הצעיף החם של סבתא מסמל את החום ואת האהבה. סבתא של דורון באה לביקור לשבת. דורון שמח, ומבקש שסבתא תספר לו סיפור לפני השינה, ושואל על מתנה. סבתו מבטיחה לתת לו מתנה ביום ראשון. בבוקר הוא מוצא אותה סורגת לו אפודה, אך במדידה מסתבר, שדורון גדל והאפודה קטנה וצרה.

סבתא מוסרת לו את הצעיף החם והרך שלה המחמם את דורון וממחישה לו את אהבתה של סבתו. במכתב שהוא כותב לסבתו הוא מבקש שתסרוג לעצמה צעיף חדש, כי "הצעף שלך מחמם אותי עמוק עד הלב". עלילה רגישה שתובן גם לקטנטנים. ל"ח

למה זברה?

כתבה מור גרינשטיין, ציורים יפעת גת, הוצאת קוראים, לא ממוספר, מנוקד. לגן.

הספר ממחיש לילדים קטנים בצורה קצרצרה ותמציתית כיצד נוצרה הזברה, שהיא מיזוג של שחור ולבן. עדר סוסים שחורים חיו בצד עדר סוסים לבנים, ולא התערבו זה בזה עד שאחד הסוסים השחורים, טים, התאהב במלי, סוסה לבנה. לשניים נולד ברי הקטן שהיו לו פסים ולבנים ושחורים. אהבתם של עדרי הסוסים לברי הביאה אותם להתאחד ולהתמזג "כי מה שחשוב באמת/הוא צבע האהבה/צבע הלב".

ספר זה הוא דוגמה לספר המעוות את המציאות ומקנה לילדים ידיעות לא נכונות. הזברה היא מין מיוחד מקדמת דנא ואין בינה ובין הסיפור ולא כלום! לא כל דמיון ראוי להביא לילדים! האנשת הסוסים הקונים בחנות מכולת לא היא הפוסלת את הספר, אלא עצם התיאור "כיצד נוצרה הזברה".

זהו סיפור מחורז על חלומו של ילד לקבל סוס פוני, יוני רוצה במתנה סוס פוני, אך יודע שזה בלתי אפשרי להחזיקו בקומה החמישית, משאלתו מתגשמת בחלום, ורוב העלילה היא חלומו של יוני המקבל מהוריו סוס פוני שכולם מביטים בפלא ומצלמים אותו לעיתון. הילדים מקנאים בו והוא מעופף על סוסו בכל העולם. כשהוא מתעורר הוא מבין שהיה זה רק חלום, אך יש לו היום יום הולדת, מסיבה ומתנות והוא שמח שהיה לו בחלום. הילד הקטן יתקשה להבין מהו סוס פוני והמעבר בין חלום למציאות יכול להקשות עליו. סוס מעופף הוא דימיוני ויכול לבלבל את הקטנים. ל"ח

הספר מתאר את מצבו הנפשי ואת רגשותיו של ילד חד-הורי. רועי הוא בנה של דליה, אם חד-הורית. אין הוא יודע מי אביו, ואמו אינה מגלה לו פרטים. יש לו סבים נפלאים המגדלים אותו תקופות ארוכות כבן. סקרנותו רבה, וחסרון אביו גורם לו לסבל רב אמו, הנישאת למייק, רופא בבית-חולים, אינה משערת כמה יגדל סבלו מרגע שמייק חושד מי אביו. הוא מתאכזר לרועי ואף גורם לגירושו מן הבית, נגד רצון אמו. רק התאומים הנולדים להם זוכים לאהבה. הספר מתאר בפרטי פרטים ובאריכות את תחושותיו של רועי, את פגישתו עם עומרי ואת ידידתו - אהובתו סמדר, אהבה שהיא קרן אור בעלילה. המחברת פורשת את העלילה על רקע תקופתנו, האינתיפדה והפיגועים האכזריים הפוגעים גם בחברו של רועי, ליאור. הספר נקרא בעניין רב, שבמהלכו רועי מתבגר והפתעות רבות צפויות לקורא ולגיבורים כאחד. ל"ח

הפוני של יוני,

כתבה מרב גלבע, ציורים
עלי מנשט-רו, הוצאת
קוראים, 2004, לא ממוספר,
מנוקד.
לגן.

רועי,

כתבה אסתר שטרייט-וורצל,
הוצאת עמיחי, תשס"ד, 499
עמ', לא מנוקד.
לכיתות ח' ומעלה.

שקשנה,

כתבה יונה טפר, ציורים יונת
קציר-גולן, הוצאת קוראים,
2004, לא ממוספר, מנוקד.
לגן.

יעל מתבשרת על ידי אביה על הטיול הצפוי ועל השינה
בחוץ בשק שינה. צירוף המילים "שק-שינה" ל"שקשנה"
אינו מובן לה, היא אינה מבינה מה אביה שח, והיא
מחברת את המילים לפי דמיונה. רק כאשר אביה פותח
את החבילה הדומה לשמיכה שלה ונכנס פנימה היא
נרגעת. אמה מצטרפת למשחק ומשתחלת פנימה לשק של
יעל תוך דגדוגה. כאשר אמה שואלת "עד מתי אתם
מתאמנים לטיול?" עונה יעל: "עד שיעבור הלילה ואבא
גייד: יעל קומי מהר, יוצאים לטיול". בזה מסתיים הסיפור,
כאילו נקטע באמצע. עם זאת, החמימות המשפחתית
בולטת אף על פי שהעלילה דלה. ל"ח

ארגון הלא-מקובלים,

כתבה חנה ליבנה, ציורים פפי
מרול, הוצאת מעריב, 2002,
77 עמ', לא מנוקד.
לכיתות ד-י.

דפנה ומשפחתה עברו לגור בקיבוץ. כל החופש הגדול היו
לדפנה כאבי בטן מרוב פחד מפני הבלתי נודע, ואומנם
ההתחלה היתה קשה מאוד הכל היה חדש ושונה ובעיקר
לישון בבית הילדים ולאכול יחד עם כולם. והגרוע ביותר
- טל גימל, הילדה שמתנכלת ומתכננת משהו נגדה... כך
על כל פנים דפנה מרגישה. ואז מגיעה ההצעה: להקים
ארגון של הלא - מקובלים, ארגון שכל מי שרוצה להצטרף
אליו צריך להוכיח ולהצהיר שהוא לא מקובל.
על כל מה שקורה באותה כיתה על יחסים בין ילדים לבני
משפחותיהם, על מה שמסתירים ומה שמגלים ואיך נגמרת
אותה שנה לדפנה, טל גימל והחברים הנוספים - מספרת
ברהיטות ובמתח חנה ליבנה. ע"ק

להוריד את הירח,

כתב: גינתן אמט, תרגום
מאנגלית: אירית ארב,
איורים: ונסה קבן, הוצאת:
כנרת, 2004, לא ממוספר,
מנוקד.
לגן חובה וכיתות א-ב

סיפור מלא תום על חלד שרואה לדאשונה את הירח,
חושב שהוא הדבר היפה ביותר בעולם ורוצה אותו על
האדמה... לידו.
הארנבת, הקיפוד והסנאי מנסים להסביר: "הוא לא קרוב
כמו שהוא נראה".
אך החלד לא מתייאש ומנסה להורידו אליו.
כל מה שקרה לחלד התמים והרגיש, לחבריו יודעי הכול
וכמובן לירח- מסופר בשובבות ובחיוך מלווה באיורים
בצבעי פסטל עדינים. ע"ק

עפר ועפר,

כתבה: חנה הורן, ציורים:
ליאת בנימיני-אריאלי,
הוצאת: כנרת 2004, לא
ממוספר, מנוקד.
לכיתות נמוכות

הסופרת מתחילה את סיפורה בדיג תמים של אב ובנו במימי הכינרת. השניים דגים יחד, אוספים צדפים ואח"כ יוצרים מהם תכשיטים וחפצים יפיפיים. פתיחה שלווה זו של הסיפור על שיתוף פעולה בין אב לבנו אינה מרמזת על ההמשך. והוא מפתיע. עפר - הילד - חרש. מכאן ואילך, אנו מתוודעים לקשייו של עפר עם סביבתו, חבריו והמורה בביה"ס. ואז... "יום אחד יצאה הכיתה של עפר לטיול בקיבוץ"... כל מה שקרה שם באותו טיול. איך אבד עפר ומצאו אותו חבריו ואיך התוודע אל עפר האחר - מסופר ברגישות ואמינות ע"י חנה הורן וליאת בנימיני-אריאלי משלימה בציוריה הנפלאים. ע"ק

מה שסיפרה לי ורד,

כתבה: ורד מוצניק-שיאון,
ציורים: נורית צרפתי, הוצאת:
צרפתי מעצבים, 45 עמ',
מנוקד.

לכיתות נמוכות

שמונה סיפורים מחיי ילדים במשפחה ובחיי יום יום בסביבתם הטבעית. על בעיות חברתיות שונות: דחיה חברתית, ילדים מקובלים ולא מקובלים, כבוד לזולת ובעיות בתוך המשפחה.
ניכר בכתיבה ובתוכן כי המחברת מורה במקצועה. ע.ק.

סתם אחת,

כתבה ואיירה: מקדה ברנאה,
הוצאת: מירלי ירושלים,
2004, לא ממוספר, מנוקד.
לכיתות נמוכות

על 'בעיות' של ילדה שתחילה רוצה כמו כולן: כשכלל הבנות היה שיער חלק, ניסיתי להראות כמות, וכלכולן היו תלתלים אני בקשת גם". אחר כך השתנתה ורצתה דוקא להיות שונה: "כשכלולן היה שיער ארוך שלי היה קצוץ וכשכלולן היה קצר אז לי היה זנב-סוס", ולבסוף התפשרה עם עצמה: "אני כבר יודעת שמה שבחוץ כלל לא משנה, זה רק הבפנים שהופך כל אחד לקצת שונה".
הספר נראה כמו ספר לקטנים: אותיות גדולות ומנוקדות, ציורים תואמים. התוכן והשפה, לעומת זאת, לילדים גדולים יותר. לכן קשה להחליט מי הוא קהל היעד. ע.ק.

הלפת הענקית,

כתב: אלכסי טולסטוי,
תרגום: יהודה אטלס, ציורים:
נייב שרקי, הוצאת: קרן,
2004, לא ממוספר, מנוקד.
לגן ולכיתות א-ב.

האגדה על הלפת הענקית נכתבה לראשונה ע"י אלכסי
טולסטוי, במה ה-19 אך מתאימה גם לימינו. מעשה בזקן
וזקנה חביבים המגדלים בביתם ירקות רבים ובין השאר
צומחת לה לאיטה גם... לפת ענקית. כל מה שקורה להם,
לשכנים שלהם, לחיות הבית שבסביבתם כאשר הם
רוצים לעקור את הלפת - מזכיר לנו את הסיפור הידוע על
אליעזר והגזר.

האגדה הזו זכתה בפרס אמא אווזה לספרי ילדים. היא
מאירת להפליא וכתובה בקצב ובהומור, המגבירים את
העניין וההנאה.

לטייל בשבילי הגן

(ארבעה ספרים),

כתבה: גיודי אלן, תרגום: יעל
אופק, ציורים: טיודור
המפריז, הוצאת: כנרת,
2004, 31-30 עמ' בכל ספר,
מנוקד.
לנמוכות.

הסדרה כוללת 4 ספרים: 1) אולי את דבורה? 2) אולי אתה
חלזון? 3) אולי את פרת-משה-רבנו? 4) אולי אתה פרפר?
הסדרה מספרת את סיפורן של חיות הבית הקטנות, מה
יש להן ומה אין להן. מה הן יכולות לעשות ומה אינן
יכולות לעשות בשום אופן.

בחוש הומור קצבי, המלווה באיורים צבעוניים, מספרת
הסופרת האנגליה על חייהם של החיות הקטנות ומוסיפה
לנו מידע שלא ידענו קודם.

בעקבות הבית הנעלם,

כתבה: אורה מורג, ציורים:
יעקב גוטדמן, הוצאת: כתר,
2004, 117 עמ', לא מנוקד.
לכיתות ד-ח.

סיפורו של הרצל מובא מפיו של אודי, ילד בכיתה ה',
אשר יחד עם חבריו, תומר וצביה, מוצאים שעון ישן בין
חורבות בית הרוס ברחוב צדדי בירושלים, על הדרך
הארוכה שעשו שלשת החברים מרגע מציאת שעונו של
הרצל ועד נסיעתם לבזל, לחגיגות היובל של הקונגרס
הציוני הראשון - כותבת אורה מורג ברגישות ובמתח.
הסיפור הוא בדיוני לגמרי אך העובדות ההיסטוריות
מדויקות ומענינות.

הסופרת משלבת בין בעיותיהם של ילדים בגיל זה
(חברות, יחסים עם הורים, בעיות בכיתה וכדו') ובין
הבעיות, הגדולות של ציונות וחיפוש מדינה. השלוב של
עבר והווה נעשה בטבעיות רבה. (כולל שפה עכשווית של
חבל על הזמן, בכיף, אחללה וכדו')

מקרא: ל"ח - ד"ר לאה חובב, ע"ק - עדה קרן.

משוט בעולמו הספר הטוב בעחיר העוזל

מפעל הספר הטוב במחיר המוזל קיים משנת תש"ל בשיתוף המדור לספרות ילדים וקרן הספריות לילדי ישראל. שלש פעמים בשנה (שנת לימודים) יכול התלמיד לרכוש ספרים לספרייתו הפרטית ובתי הספר יכולים לרכוש מערכות ספרים לקריאה מונחית ולספריית ביה"ס. הספרים נמכרים רק דרך בתי הספר ובמחיר נמוך ב-40-50% ממחירם הקטלוגי.

ואלה הספרים שהופצו בשנת תשס"ג

עם צבע אחד ומכחול, עפרה גלברט-אבני, הוצאת קוראים. אני מתגעגע לאופיר ג', אילנה סניהורה, ספרית פועלים. בגלל עכבר הנפש של אבא, נעמי בן-גור, הקבוץ המאוחד. האחור האחרון, נאוה מקמל-עיתר, ידיעות אחרונות. קשה לי ללמד, גלילה רוזן-פדר-עמית, מודן. אהבתי כל כך, יהודית רותם, ידיעות אחרונות. איך מציירים ציפור, שלומית דותן, ספרית פועלים. יונתן והיונה הלבנה, דורית אורגד, הוצאת קוראים. המגירה השלישית של סבא, ג'ודי טל-קופלמן, ידיעות אחרונות. קדרים באים, מיכל אהרוני, ידיעות אחרונות. מלכים לא מתחתנים מאהבה, אורית עוזיאל, ספרית פועלים. נערה עם עגיל של פנינה, שבליה טרייסי, כנרת. וכולם חברים, לאה גולדברג, ספרית פועלים. לו יכולתי לבקש משאלה, פרנץ הולר, עם עובד. אמני - הילדה מע'ג'ר, עמלה עינת, פועלים הקבה"מ. הכדור הוא ה...גול, רבקה מגן, כתר. איגור ומסע העגורים, אקי שביט, ספרית פועלים. טורו! טורו!, מייקל מורפורגו, ידיעות אחרונות. מקום טוב ללילה, סביון ליברכט, כתר.

בשנת תשס"ג נרכשו פעל 40.500 ספרים.

ואלה הספרים שהופצו בשנת תשס"ד

העולם הוא של כולם, נירה קרן, הקיבוץ המאוחד. החתונה, נורית זרחי, הוצאת קוראים. הדודה שלי מרחוב נביאים, יורם טהר לב, עם עובד. ארמון אלף הדלתות, שלומית כהן-אסיף, ספרית פועלים. מי מבין את בטסי, דורותי קנפילד-פישר, כתר. שיילן, פיליס ריינולד-ניילור, ידיעות אחרונות. פגישה שנייה, פרד אולמן, עם עובד. ארנבון בורח מהבית, מרגרט וייז-בראון, הד ארצי. שבא האריה שאהב תות, תרצה אתר, הקבוץ המאוחד. חפץ חשוד בגן העיר, אורה מורג, הוצאת קוראים. סוד הבית הוורוד, עפרה גלברט-אבני, הקבוץ המאוחד. יומני הנסיכה, מג קאבוט, פועלים-הקבוץ המאוחד. המסע לשם, גלילה רוזן-פדר-

עמית, מודן. אני רוצה פיל, ליאת יוסף, הוצאת קוראים. רוגן בן-סוסי, שירי
ביאליק, בחרה וקבצה: שרי גוטמן, דביר. הצילו את אלישע, מרסלה לונדון,
מעריב. אלכס לרנר, דפי ואני, גילה אלמגור, עם עובד. מגדלורים של יבשה,
יהודית קציר, הקבוץ המאוחד/הספריה החדשה.
בשני המחזורים הראשונים לשנת תשס"ד נרכשו קרוב ל-30,000 ספרים לא
נעשה עדיין סיכום שנת.

הביאה לדפוס: עדה קרן.

נתקבלו למערכת

- 1) ילדות במעברה, מאת גאולה סחייק-אלעני, איורים: נורית צרפתי. לכיתות נמוכות, מנוקד. עיצוב והפקה: צרפתי מעצבים.
- 2) ג'ק במסע המרתק, מאת טל גלעד, איורים: דובי קייך. כתר, ראשית קריאה, מנוקד.
- 3) סיפורים מן הסמטא, מאת ח. בן-חיים. ארבעה סיפורים על ילדים ובני נוער יהודיים במרוקו. לא מנוקד. הוצאת ירון גולן.
- 4) הזכרונות שלי, מאת מרים קיפר. זכרונותיה של מי שהיתה ילדה בת 13 בפרוץ מלחמת העולם השנייה. לא מנוקד. הוצאת ירון גולן.
- 5) יום הולדת שמח, מאת תומס סונסון. עברית: יהודה אטלס הוצאת קרן, לקטנים, מנוקד.
- 6) של האותיות, מאת דנה רוזנמן, איורים: עמית אופיר, הוצאת גוונים, לכתות נמוכות, מנוקד.
- 7) קליפורד - הכלב האדום הגדול, מאת: נורמן בריידוול, עברית: מיכה מאיר, ספרית פועלים-הקבה"מ, לקטנים, מנוקד.
- 8) הבנין המגן, מאת: ציפי פינגלה, איורים: אוריאל ברקוביץ' הוצאת גוונים, לקטנים, מנוקד.
- 9) מעשה בחתול, רחוב מאת הרטי רונית, איורים: דוד רונית, הוצאה פרטית, לקטנים, מנוקד.
- 10) הדולפינה הבחולה, כתבה ואיירה: אורית ברגמן, הוצאת הקבוץ המאוחד, לגנים, מנוקד.
- 11) יעל מציצה לרחוב, כתבה: יונה טפר איורים: גיל-לי אלון קוריאל. הוצאת הקבה"מ, לפעוטות, מנוקד.
- 12) ילדה עם כנפיים, כתבה: מירי רוזובסקי, איורים: מרב סלומון. לגנים וכתה א', הוצאת עם עובד, מנוקד.
- 13) אירופה, אירופה כתב: שלמה פרל, הוצאת ידיעות אחרונות! פרוזה עשרה, לתיכון, לא מנוקד.

התוכן

1	מישהו לרוץ אתו, מאת דוד גרוסמן - ד"ר אילנה אלקד-להמן
10	פניה האחרות של המפלצת - מנחם רגב
16	בין פשטות של סגנון ילדותי לבית תחכום של אמן בוגר - נועה ברוך ספרבר
22	ביקורת - משה לימור
25	קטעים מהספרים שיצאו לאור ביד ושם
29	מתודה - נושא השואה - שלומית דיטל
37	ממדך הספרים
43	משוט בעולמנו
45	נתקבלו למערכת
46	תוכן בעברית
47	תוכן באנגלית

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

June 2004, Vol XXXI No. 4 (120)
ISSN 0334-276X
Editor G. Bergson

Deborah Haneviah Str.
Lev-Ram Bldg.
Jerusalem, Israel

CONTENTS

Someone to Run With - David Grossman	1
The Monster's Other Face - Menachem Regev	10
Between the Simplicity of a Childish Style to the Sophistication of a Mature Artist - Noa Baruch Sperber	16
Review - M. Limor	22
A. The Gift of a Star	
B. The Palace of the Thousand Doors	
C. Angels in Hell	
Holocaust Subjects	25
From the Bookshelf	37
Happening in Israel	43
On the Editor's Desk	45
Contents in Hebrew	46
Contents in English	47

The Bi-Annual Conference will take place on July 1, 2004